

Werkverwachtingen van schoolverlaters in het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen

Ann Verspecht
Dirk Van Lierde
Nicole Taragola

Ministerie van de
Vlaamse Gemeenschap

Werkverwachtingen van schoolverlaters in het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen

**Ann Verspecht
Dirk Van Lierde
Nicole Taragola**

Centrum voor Landbouweconomie

publicatie n° 1.02

maart 2003

Als schakel tussen observatie en dienstverlening voert het Centrum voor Landbouweconomie onderzoek uit rond een breed spectrum van onderwerpen. De resultaten worden in verschillende reeksen gepubliceerd. Deze publicatie is een onderdeel van de reeks:

- 1. Studies en analyses
- 2. Verslagen
- 3. Informatieve documenten
- 4. Statistieken

Contactadres:

Centrum voor Landbouweconomie
Treurenberg 16
4^e verdieping
1000 Brussel

Beheer adressenbestand en verzendingen:

Martine MULDER

☎ 02/553.15.34

e-mail: martine.mulder@ewbl.vlaanderen.be

Meer informatie over deze publicatie:

Ann VERSPECHT

☎ 02/553.15.08

e-mail: ann.verspecht@ewbl.vlaanderen.be

Vermenigvuldiging of overname van gegevens toegestaan mits duidelijke bronvermelding

WERKVERWACHTINGEN VAN SCHOOLVERLATERS IN HET LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS IN VLAANDEREN

INHOUD

Voorwoord	
Inleiding	1
1. Opzet van de enquête en karakteristieken van de steekproef	1
2. Toekomstperspectieven op korte termijn	4
3. Perspectieven op werk op korte termijn	7
4. Toekomstperspectieven op langere termijn	8
4.1. Resultaten per niveau van studierichting	8
4.2. De toekomstige bedrijfsleiders	9
5. Continuïteit van de sector en potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders	10
5.1. Potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders	11
5.2. Opleidingsniveau van de huidige bedrijfsleiders	11
5.3. Aantal bedrijfsleiders nodig voor het verzekeren van de continuïteit van de sector	13
5.4. Aantal bedrijven nodig om het productiepotentieel te behouden	15
6. Het werken op een tuinbouwbedrijf als loontrekkende	17
7. Wat primeert voor de studenten in de keuze van een job?	18
8. Verschillende visies op het land- en tuinbouwonderwijs	22
8.1. Wat denkt de tuinbouwsector en zijn kredietverstrekkers over de opleiding van de toekomstige bedrijfsleiders?	22
8.2. Wat denkt de onderwijssector zelf hierover?	23
8.3. Confrontatie van de mening van de sector en het onderwijs	25
BESLUIT	26
SAMENVATTING	27
BIJLAGE 1: Land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter	29
BIJLAGE 2: Lijst van de land- en tuinbouwscholen die hebben deelgenomen aan de enquête	30
LITERATUURLIJST	31
LIJST DER TABELLEN	32

VOORWOORD

Voorliggende publicatie werd gerealiseerd als een onderdeel van een ruimer onderzoek naar de optimale schaalgrootte van de glastuinbouwbedrijven, dat in opdracht van de Administratie Land- en Tuinbouw (ALT), afdeling Land- en Tuinbouwondersteuningsbeleid, werd uitgevoerd in 2002. In het kader van het onderzoek naar het potentieel aan nieuwe bedrijfsleiders en de beschikbaarheid van arbeidskrachten in de land- en tuinbouw, werd een enquête, met een beperkt aantal vragen, uitgevoerd bij de laatstejaarsstudenten van alle studieniveaus van de land- en tuinbouwrichtingen in Vlaanderen. Hoofddoel was meer kennis te krijgen over de toekomstplannen van de studenten, en de mate waarin zij voor zichzelf een toekomst zien in de land- en tuinbouw. Het ligt volledig buiten het opzet van de studie om een evaluatie te maken van het land- en tuinbouwonderwijs. Voor het voorliggend onderzoek konden wij rekenen op een ruime medewerking van de land- en tuinbouwscholen. Wij houden er dan ook aan om deze scholen en hun laatstejaarsstudenten te danken voor hun medewerking.

Inleiding

De laatste jaren is er een duidelijk merkbare trend naar schaalvergroting in de tuinbouw. Op deze grotere bedrijven is er ook behoefte aan meer arbeidskrachten. Op grotere bedrijven worden er hoge eisen gesteld aan de bedrijfsleider, die meer en meer manager moet worden en zich moet bezighouden met een veelheid aan taken zoals administratie, planning, financieel beleid, commercialisatie, personeelsbeleid en andere zaken waardoor hij minder tijd kan besteden aan het uitvoerend werk in het productieproces. Ook aan bedrijfsleiders die een nieuw bedrijf willen opstarten of een bedrijf willen overnemen, worden steeds hogere eisen gesteld. Om het bedrijf goed te kunnen leiden wordt het meer en meer noodzakelijk dat de bedrijfsleiders beroep doen op een arbeidskracht die een deel van de taken van de bedrijfsleider kan overnemen. Deze arbeidskracht, die de bedrijfsleider zou moeten kunnen bijstaan bij het beheer van het bedrijf, moet uiteraard over de nodige competentie beschikken en moet dus ofwel heel wat ervaring hebben ofwel een gepaste opleiding hebben gekregen, en meestal zal een combinatie van ervaring en opleiding vereist zijn. Het spreekt voor zich dat er in de toekomst een grotere behoefte zal zijn aan goed geschoolde arbeidskrachten in de tuinbouw en aan beter opgeleide bedrijfsleiders. De vraag kan worden gesteld of er wel voldoende geschoolde mensen zijn die in de tuinbouw willen werken of die een bedrijf willen opstarten. Het leek dan ook aangewezen om direct naar de bron te gaan en na te gaan wat de toekomstplannen zijn van de studenten die een land- of tuinbouwopleiding volgen zodat men een idee kan verkrijgen over het potentieel aan geschoolde arbeidskrachten en aan toekomstige bedrijfsleiders in de tuinbouw. Er werd door het CLE dan ook een enquête gehouden bij de laatstejaarsstudenten van alle studieniveaus van de land- en tuinbouwrichtingen waarin hen gevraagd werd naar hun nabije toekomstplannen en waarbij ook werd getoetst naar wat voor hen primeert bij de keuze van een job.

In deze studie zal eerst aandacht worden besteed aan het opzet van de enquête die werd uitgevoerd in de scholen. Vervolgens wordt een toelichting gegeven bij de resultaten van de enquête. Er zal worden nagegaan of het potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders wel voldoende groot is om de continuïteit van de sector te verzekeren. Op basis van een aantal keuzemogelijkheden die aan de studenten werden voorgelegd zal worden nagegaan welke elementen voor de studenten primeren bij de keuze van een job. Tenslotte worden in het kort een aantal visies op het land- en tuinbouwonderwijs met elkaar geconfronteerd. Er wordt hierbij gebruik gemaakt van de resultaten van interviews met deskundigen in de tuinbouwsector, die in het kader van het project over de optimale schaalgrootte werden uitgevoerd.

1. Opzet van de enquête en karakteristieken van de steekproef

Voorliggende studie maakt deel uit van het onderzoek naar de bepaling van de optimale schaalgrootte van glastuinbouwbedrijven dat in opdracht van de Administratie Land- en Tuinbouw (ALT), afdeling Land- en Tuinbouwondersteuningsbeleid, in 2002 werd uitgevoerd. De enquête bij de laatstejaarsstudenten is slechts een beperkt onderdeel van dit ruimer opgevat onderzoek, zodat de middelen en de tijd die voor deze studie ter beschikking stonden vrij beperkt waren. Het was dan ook noodzakelijk om deze enquête te beperken en slechts een aantal elementaire zaken op te nemen die kaderden in dit groter onderzoek. Het

accent werd gelegd op het verzamelen van informatie over het aantal studenten dat voor zichzelf een toekomst ziet in de land- en tuinbouwsector. Het onderzoek bleef niet beperkt tot de glastuinbouw maar werd uitgebreid tot de volledige landbouw- en tuinbouwsector, waarbij ook de bedrijven voor tuinaanleg aan bod kwamen.

In de maand april werd een enquête opgesteld die werd voorgelegd aan de laatstejaarsstudenten van de land- en tuinbouwrichtingen. Gelet op de tijdsdruk en de beoogde doelstelling werd geopteerd voor een korte enquête die echter op zo ruim mogelijke schaal zou worden uitgevoerd. Er werd getracht om de scholen in Vlaanderen die een land- of tuinbouwrichting hebben zo goed als mogelijk te inventariseren, uiteindelijk werden zo 27 scholen geïnventariseerd. De scholen werden aangeschreven met de vraag of zij bereid waren een kort enquêteformulier voor te leggen aan hun laatstejaarsstudenten in de verschillende richtingen en graden. Hoewel de enquête vrij laat op het schooljaar werd uitgevoerd, namelijk in de maand mei, en een deelname aan de enquête omwille van stages, lesplanning en naderende examens niet evident was, waren er aanvankelijk 21 scholen bereid om aan het onderzoek deel te nemen. De scholen ontvingen het nodige enquêteformulier en lieten deze invullen door de laatstejaarsstudenten van de verschillende onderwijsniveaus. De teruggestuurde formulieren werden door het CLE gecontroleerd op hun coherentie en werden vervolgens verwerkt. Volgens de informatie die door het CLE kon worden verzameld zouden er in het schooljaar 2001-2002 in Vlaanderen ongeveer 1.020 laatstejaarsstudenten van een land- of tuinbouwrichting zijn¹. Uiteindelijk bleven 713 geldige enquêteformulieren over, wat neerkomt op 70 pct. van de populatie laatstejaarsstudenten. Na het verlof werden nog twee tuinbouwscholen met in totaal 105 leerlingen bereid gevonden om alsnog deel te nemen aan de enquête. De antwoorden in deze twee scholen kwamen overeen met deze van de aanvankelijke enquête, alleen de antwoorden op de vraag of men reeds werk had na het verlof waren verschillend. De enquête bij de leerlingen van deze twee scholen vond plaats in november wat nogal ver verwijderd is van het tijdstip waarop men zal afstuderen en op de arbeidsmarkt zal komen. Voor deze vraag worden de antwoorden van de studenten van deze twee scholen niet mee verwerkt (zie ook hoofdstuk 3). Uiteindelijk waren er 818 geldige enquêteformulieren die konden verwerkt worden, wat overeenstemt met 80 pct. van de laatstejaarsstudenten. In tabel 1 wordt per provincie aangegeven hoeveel laatstejaarsstudenten er per niveau van studierichting werden bevraagd.

Tabel 1. Studenten laatstejaars die deelnamen aan de enquête volgens het niveau van de studierichting en per provincie

Niveau studierichting	Provincie					
	Antwerpen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Oost-Vlaanderen	Limburg	Vlaanderen
Beroeps	114	67	109	101	0	391
Technisch	57	50	52	71	0	230
Graduaat	36	0	63	54	25	178
Industrieel Ingenieur	19	0	0	0	0	19
Totaal	226	117	224	226	25	818

¹ De leerlingen biotechniek werden in deze aantallen niet opgenomen omdat bij nazicht van de enquête bleek dat in sommige scholen de leerlingen van deze richting niet hadden deelgenomen aan de enquête en in andere wel.

Van de 818 studenten die deelnamen aan de enquête waren er 665 jongens en 153 meisjes. De verdeling van de jongens en de meisjes over de verschillende niveaus van de studierichtingen wordt gegeven in tabel 2. In de studierichtingen beroeps en technisch blijft de vertegenwoordiging van de meisjes beneden 20 pct.. In het graduaat is meer dan een kwart van de laatstejaars een meisje en bij de industriële ingenieurs is meer dan één student op drie een meisje.

Tabel 2. Aantal jongens en meisjes per niveau van de studierichting

Niveau studierichting	Jongens	Meisjes	Totaal
Beroeps	324	67	391
Technisch	200	30	230
Graduaat	129	49	178
Industrieel ingenieur	12	7	19
Totaal	665	153	818

Om een idee te krijgen over de achtergrond van de studenten werd gevraagd naar het milieu waaruit de studenten afkomstig waren. Hoewel men zou kunnen aannemen dat studenten die een land- en tuinbouwrichting volgen vooral afkomstig zijn uit land- en tuinbouwersgezinnen blijkt dit in werkelijkheid toch niet het geval te zijn. Het aantal studenten dat afkomstig is uit de sector is wel vrij belangrijk, maar met 34 pct. van het totaal aantal studenten vormen zij toch een minderheid. Zoals blijkt uit tabel 3 hebben de ouders van 215 laatstejaars een landbouwbedrijf, dit is 26 pct. van het aantal studenten. 53 studenten, of 6 pct., zijn afkomstig van een tuinbouwbedrijf. Iets minder dan 2 pct. van de laatstejaars zijn afkomstig van een bedrijf voor tuinaanleg. Zowel voor de land- als tuinbouwbedrijven, en na extrapolatie naar het totaal aantal laatstejaarsstudenten, komt dit er op neer dat van ongeveer 1,5 pct. van de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter² er een zoon of dochter is die in het laatste jaar zit van een land- of tuinbouwrichting. Voor de bedrijven voor tuinaanleg komt dit er op neer dat iets meer dan 0,5 pct. van de Vlaamse tuinaanlegbedrijven een zoon of dochter hebben die in het laatste jaar zit van een land- of tuinbouwrichting³.

Niet minder dan 524 studenten, of 64 pct., zijn afkomstig uit gezinnen die geen land- of tuinbouwbedrijf uitbaten en evenmin een bedrijf voor tuinaanleg hebben. Bij deze bedrijven werden ook de 13 bedrijven opgenomen waarvan werd vermeld dat de ouders een bedrijf hebben, maar waarbij niet werd ingevuld of dit een landbouw-, een tuinbouw- of een tuinaanlegbedrijf was en waarvan dus kan verondersteld worden dat de ouders een ander soort van bedrijf hebben. Tenslotte kan nog worden vermeld dat deze vraag bij 12 studenten

² Op basis van de 15 mei landbouw telling 2000 van het Nationaal Instituut voor de Statistiek en berekeningen van het CLE zijn er in Vlaanderen 19.074 landbouwbedrijven en 5.466 tuinbouwbedrijven die een voldoende grote bedrijfseconomische dimensie hebben om als een bedrijf met beroepsmatig karakter te worden geklasseerd. Voor meer informatie hierover wordt verwezen naar bijlage 1.

³ Om een idee te krijgen over het aantal tuinaanlegbedrijven werd gebruik gemaakt van het aantal bedrijven voor tuinaanleg in Vlaanderen die in de Gouden Gids werden vermeld. Het aantal bedrijven voor tuinaanleg kan dan ook worden geraamd op 2.600.

onzorgvuldig werd ingevuld zodat niet kon worden bepaald of hun ouders al dan niet een land- of tuinbouwbedrijf hebben.

Tabel 3. Aantal studenten volgens het niveau van de studierichting en het beroep van één van de ouders

Beroep van één van de ouders	Niveau studierichting				Totaal
	Beroeps	Technisch	Graduaat	Industrieel ingenieur	
Landbouwer	85	62	61	7	215
Tuinbouwer	24	18	8	3	53
Tuinaanleg	3	8	3	0	14
Ander bedrijf	5	4	4	0	13
Ander beroep	265	135	102	9	511
Niet ingevuld	9	3	0	0	12
Totaal	391	230	178	19	818

Opmerkelijk is dat van de laatstejaars van het beroepsonderwijs er 29 pct. zijn waarvan de ouders een bedrijf hebben in de sector. Voor de studenten van het technisch onderwijs is dit 38 pct., dit is iets minder dan bij de graduaatstudenten waar dit percentage 40 pct. bedraagt. Voor de laatstejaars industrieel ingenieur is dit zelfs 53 pct., maar hierbij dient te worden opgemerkt dat het aantal geënquêteerde studenten aan de lage kant was.

Zoals reeds werd vermeld was de enquête zelf beperkt, er werden slechts enkele vragen gesteld. Er werd gevraagd naar:

- de activiteiten van de ouders van de studenten;
- wat de student zou willen doen onmiddellijk nadat hij is afgestudeerd;
- de vooruitzichten op werk voor de studenten na de vakantie;
- wat de studenten uiteindelijk na verloop van tijd willen bereiken;
- wat voor de studenten primeert bij de keuze van een job;

2. Toekomstperspectieven op korte termijn

Er werd aan de studenten gevraagd wat zij zouden willen doen onmiddellijk nadat zij zijn afgestudeerd. Zij konden hierbij kiezen uit een aantal mogelijkheden die op het enquêteformulier vooraf werden aangegeven, en waarbij het accent werd gelegd op de tewerkstelling in de land- en tuinbouwsector. De studenten konden kiezen uit volgende keuzemogelijkheden:

- Thuis meewerken op het bedrijf: het is duidelijk dat deze keuzemogelijkheid enkel kon gekozen worden door de studenten van wie de ouders een eigen bedrijf hebben. Van de geënquêteerden waren er 282 waarvan de ouders een land- of tuinbouwbedrijf, of een bedrijf van tuinaanleg hebben. Er zal dan ook worden nagegaan hoeveel percent van de studenten wiens ouders een land- of tuinbouwbedrijf hebben onmiddellijk na het beëindigen van hun studies op dit bedrijf willen werken.

- In loondienst gaan werken op een tuinbouwbedrijf, dat niet het ouderlijk bedrijf is. Er werd niet specifiek gevraagd of de studenten in loondienst willen werken op een landbouwbedrijf omdat er op de Vlaamse landbouwbedrijven nagenoeg geen geschoolden voltijds zijn tewerkgesteld.
- In loondienst gaan werken op een bedrijf dat tuinaanleg verzorgt en dat niet het ouderlijk bedrijf is.
- Het opstarten van een volledig nieuw bedrijf onmiddellijk na het beëindigen van de studies. Hierbij werd gevraagd of dit dan een tuinbouwbedrijf, een landbouwbedrijf, een bedrijf voor tuinaanleg of een ander bedrijf zal zijn.
- Verder studeren: de enquête werd uitgevoerd bij laatstejaarsstudenten in de verschillende niveaus van studierichtingen, het is echter duidelijk dat niet al deze studenten onmiddellijk op de arbeidsmarkt zullen komen, sommigen onder hen zullen verder studeren. Er dient te worden opgemerkt dat voor het studieniveau beroepsonderwijs studenten van zowel het 6^e als van het 7^e jaar (specialisatiejaar) deelnamen.
- Een ander beroep binnen de land- en tuinbouwsector uitoefenen: hierbij wordt gedacht aan werken binnen de toeleveringssector van de land- en tuinbouw, aan het land- en tuinbouwonderwijs, handel in producten van de land- en tuinbouwsector, werken bij een loonwerker, werken bij een groendienst, enz. Het gaat dus om alle activiteiten in de kolom land- en tuinbouw met uitzondering van het werken op de land- en tuinbouwbedrijven zelf.
- Een ander beroep uitoefenen dat volledig buiten de land- en tuinbouwsector ligt.

In tabel 4 wordt voor elk niveau van de studierichting aangegeven welke antwoorden werden gegeven door de studenten. Opmerkelijk is dat 292 onder hen, of 36 pct., nog verder wil studeren. Vooral de laatstejaars van het technisch niveau willen verder studeren, niet minder dan 60 pct. van deze studenten heeft de intentie om nog verder te studeren. Bijna de helft hiervan wil een graduaat behalen. Bij de laatstejaars van het beroepsonderwijs wil bijna één op drie nog studeren. Voor de studenten beroepsonderwijs dient te worden opgemerkt dat bij een vrij groot aantal het gaat om het volgen van het zevende jaar beroepsonderwijs. Bij de graduaatstudenten wil nog 17 pct. verder studeren, meer dan één derde van de studenten die willen verder studeren zullen aan de studies van industrieel ingenieur beginnen. Bij de industriële ingenieurs zijn er nog 10 pct. van de studenten die nog verder willen studeren. Het is duidelijk dat, zoals de resultaten dit aangeven, het niet betekent dat de geënquêteerden de schoolbanken onmiddellijk achter zich zullen laten. Heel wat studenten willen nog een hoger diploma behalen, ofwel in de land- en tuinbouw, ofwel in een totaal andere richting. Van de laatstejaars jongens zijn er 35 pct. die verder wil studeren, bij de meisjes is dit 41 pct..

Uit verdere analyse van de gegevens blijkt dat 17 pct. van de studenten, die willen verder studeren, kiest voor een studierichting buiten de land- en tuinbouwsector en 14 pct. van hen heeft nog niet beslist welke studies zij zullen volgen. De overige 69 pct. kiest een studierichting die te maken heeft met de land- en tuinbouwsector. Het gaat hierbij om studierichtingen die aansluiten op het niveau van de juist beëindigde studies en om studies tuinaanleg, bosbouw, milieu en dergelijke.

Tabel 4. Beroepsbezigheid die de studenten zouden willen uitoefenen onmiddellijk na het beëindigen van hun studies.

Tewerkstelling na het beëindigen van de studies	Niveau van de studierichting				Totaal
	Beroeps	Technisch	Graduaat	Ind. Ing.	
Thuis meewerken in het bedrijf	42	27	18	0	87
In loondienst op tuinbouwbedrijf	24	7	5	0	36
In loondienst in de tuinaanleg	52	19	10	0	81
Starten met een nieuw bedrijf	32	9	11	1	53
Verder studeren	121	138	31	2	292
Ander beroep binnen de sector	34	17	80	16	147
Beroep volledig buiten de sector	78	13	14	0	105
Niet ingevuld	8	0	9	0	17
Totaal	391	230	178	19	818

Van het totaal aantal studenten zijn er 87, of iets meer dan 10 pct. van het totaal aantal, die thuis zullen meewerken op het bedrijf. Vergelijkt men deze 87 met de 526 studenten die op de arbeidsmarkt terechtkomen, dus zonder de studenten die verder zullen studeren, dan vormen deze 17 pct. van de studenten die aan het werk zullen gaan. Nog anders gesteld wil dit zeggen dat aangezien er in totaal 295 studenten zijn waarvan de ouders een bedrijf uitbaten (zie tabel 3), op 29 pct. van deze bedrijven de zoon of dochter onmiddellijk na het beëindigen van de studies zullen meewerken in het bedrijf. Van de studenten wiens ouders een bedrijf hebben kan ter informatie nog worden vermeld dat 31 pct. onder hen verder zal studeren, 19 pct. een ander beroep wil uitoefenen binnen de sector, 7 pct. onmiddellijk wil starten met een nieuw bedrijf, 7 pct. in loondienst wil werken op een tuinbouwbedrijf of een tuinaanlegbedrijf en 6 pct. een beroep wil uitoefenen buiten de sector of nog niet weet wat te doen.

In totaal denken 53 laatstejaars, dit is 10 pct. van diegenen die niet verder zullen studeren, er aan om onmiddellijk na het beëindigen van hun studies met een volledig nieuw bedrijf te starten. Van deze 53 zijn er 21 waarvan de ouders reeds een bedrijf hebben, Slechts 36 laatstejaars willen onmiddellijk aan de slag als loontrekkende op een tuinbouwbedrijf, en 81 of meer dan het dubbel, willen als loontrekkende werken in de tuinaanleg. Van de 526 laatstejaars die op de arbeidsmarkt komen wil ongeveer 28 pct. in de sector blijven werken, maar dan niet als bedrijfsleider of als werknemer op een tuinbouwbedrijf of een bedrijf van tuinaanleg. Deze 147 jongeren hebben gekozen voor een betrekking in de toeleveringssector van de land- en tuinbouw, voor het werken voor de handel in producten van de land- en tuinbouwsector, voor werk bij een loonwerker of een groendienst, voor een betrekking in het land- en tuinbouwonderwijs, enz.. Het zijn vooral de niveaus van graduaat en van industrieel ingenieurs die hiervoor kiezen. Van de graduaaten die op de arbeidsmarkt komen wil meer dan de helft een ander beroep binnen de sector uitoefenen. Voor de industriële ingenieurs is dit bijna 100 pct. Er zijn ook nog 105 studenten die, hoewel zij studies land- en tuinbouw hebben gevolgd, een beroep willen uitoefenen dat volledig buiten de land- en tuinbouwsector ligt. Tenslotte dient te worden vermeld dat er in totaal 17 enquêteformulieren waren waarvoor geen geldig antwoord op deze vraag werd ingevuld.

Globaal kan worden gesteld dat drie kwart van de laatstejaarsstudenten die niet meer zullen verder studeren, onmiddellijk na het beëindigen van de studies een job denken uit te oefenen die zich situeert in de land- en tuinbouwsector of aanverwante sectoren. Van de laatstejaars van het beroepsonderwijs wil 70 pct. van de studenten die niet meer verder zullen studeren onmiddellijk na het beëindigen van de studies aan de slag in de land- of tuinbouwsector of aanverwanten. Van diegenen van de technische studierichting is dit 86 pct., van de graduaatstudenten is dit 90 pct. en alle industriële ingenieurs willen in deze sector aan de slag.

3. Perspectieven op werk op korte termijn

Er werd niet alleen gevraagd wat de laatstejaarsstudenten zouden willen doen nadat zij pas afgestudeerd zijn, de vraag werd ook gesteld of de studenten na de vakantie al dan niet werk zullen hebben. Voor de analyse van de antwoorden op deze vraag werden de 105 antwoorden die na het groot verlof werden verzameld niet opgenomen. Er werd immers een groot verschil vastgesteld tussen de antwoorden die in de maand mei werden gegeven (op het einde van het schooljaar) en deze die in november werden gegeven (bij het begin van het schooljaar).

Zoals blijkt uit tabel 5 zijn er 226 studenten, of 32 pct., die verklaren na de vakantie werk te zullen hebben. Dit is de helft van de laatstejaars die niet verder zullen studeren. Voor 87 studenten lag dit voor de hand omdat zij thuis op het bedrijf zullen meewerken.

Tabel 5. Aantal studenten per niveau van studierichting dat verklaart na de vakantie reeds werk te zullen hebben (*)

Niveau van de studierichting	Heeft reeds werk	Heeft nog geen werk	Wil verder studeren	Niet ingevuld	Totaal
Beroeps	122	90	100	10	322
Technisch	60	15	117	2	194
Graduaat	43	102	31	2	178
Industrieel ingenieur	1	16	2	0	19
Totaal	226	223	250	14	713

(*) met uitsluiting van de 105 laatstejaarsstudenten die na het verlof werden ondervraagd

Het zijn vooral de studenten uit het beroepsonderwijs en uit de technische graad die reeds werk hebben gevonden. Voor de studenten van het technisch niveau die niet verder zullen studeren weten er bijna acht op tien reeds dat zij werk zullen hebben. Van de studenten uit het beroepsonderwijs is dit voor meer dan de helft van de studenten het geval. Van de graduaatstudenten zijn er echter slechts 29 pct. van deze die niet verder studeren die werk zullen hebben. Bij de industriële ingenieurs is er geen enkele die vóór het verlof reeds weet dat hij werk zal hebben; met uitzondering van de student die een eigen bedrijf zal starten. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat men met een hoger diploma doelgerichter actief wil blijven in een werkdomein dat aansluit op de studie en dus de jobaanbiedingen beter wil selecteren. Een andere reden kan zijn dat de aanwervingprocedures voor industrieel ingenieurs en graduatens complexer zijn en langer duren.

Van de jongens verklaren er 34 pct. dat zij onmiddellijk na het verlof reeds werk hebben. Bij de meisjes is dit beduidend lager, want slechts 16 pct. denkt werk te hebben. Bijna de helft van de meisjesstudenten (44 pct.) heeft na het verlof nog geen werk en studeert ook niet verder, bij de jongens is dit slechts 33 pct.. Van de laatstejaars die niet verder zullen studeren zal 51 pct. van de jongens reeds werk hebben na de vakantie, bij de meisjes is dit slechts 26 pct..

4. Toekomstperspectieven op langere termijn

De beroepsloopbaan van iemand kan in de loop van de tijd veranderen, ook is het niet altijd mogelijk om onmiddellijk nadat men is afgestudeerd te gaan doen wat men uiteindelijk wenst te doen. Daarom werd aan de studenten ook gevraagd wat zij uiteindelijk zouden willen bereiken op professioneel vlak. Hierbij hadden zij de keuze uit een aantal mogelijkheden, waarbij het accent werd gelegd op tewerkstelling in de land- en tuinbouwsector. Volgende antwoorden waren mogelijk:

- Overname van het ouderlijk bedrijf.
- Het gaan werken op een ander tuinbouwbedrijf, ofwel als meestergast ofwel als geschoold arbeider.
- Het gaan werken op een bedrijf voor tuinaanleg, ofwel als meestergast ofwel als geschoold arbeider.
- Het starten met een volledig nieuw bedrijf, waarbij er de keuze was tussen een tuinbouwbedrijf, een landbouwbedrijf, een bedrijf van tuinaanleg of een ander soort bedrijf.
- Tenslotte kon ook worden aangegeven dat men uiteindelijk een beroepsactiviteit zou willen uitoefenen die buiten de land- en tuinbouwbedrijvigheid ligt (dus geen eigen land- of tuinbouwbedrijf, en niet werken op een land- of tuinbouwbedrijf, maar eventueel wel in een sector die aanverwant is).

4.1. Resultaten per niveau van studierichting

In tabel 6 wordt voor elk niveau van de studierichting aangegeven welke antwoorden werden gegeven door de studenten. Zoals blijkt uit de tabel 6 zijn er 171 laatstejaars die er op termijn aan denken om het ouderlijk bedrijf over te nemen, dit is 21 pct. van het aantal laatstejaars. Dit betekent dus dat 58 pct. van de studenten waarvan de ouders een bedrijf hebben de intentie hebben om op termijn dit bedrijf over te nemen. Bij de studenten van het beroepsonderwijs denken twee op drie er aan om het ouderlijk bedrijf over te nemen, bij de studenten van het technisch onderwijs is dit zelfs 72 pct. Van de graduaatstudenten wil 43 pct. het ouderlijk bedrijf overnemen, en van de industriële ingenieurs zal slechts één op tien, waarvan de ouders een bedrijf hebben, dit bedrijf overnemen.

Er zijn 197 laatstejaars die van plan zijn om op termijn met een eigen bedrijf te starten, dit is 24 pct. van het aantal laatstejaars. Hiervan zijn er 50 waarvan de ouders een bedrijf hebben, maar die er de voorkeur aan geven om met een eigen bedrijf te starten in plaats van het ouderlijk bedrijf over te nemen. Het betreft 34 landbouwbedrijven, 13 tuinbouwbedrijven en drie bedrijven met tuinaanleg. Van de laatstejaars beroeps denken er 27 pct. dat zij op

termijn met een nieuw bedrijf zullen starten, voor het technisch onderwijs is dit 24 pct., van de graduaatstudenten is dit 19 pct. en van de industrieel ingenieurs is dit 11 pct..

Tabel 6. Uiteindelijke tewerkstelling die door de laatstejaarsstudenten wordt betracht in functie van het niveau van de studierichting

Uiteindelijke tewerkstelling die wordt betracht door de laatstejaarsstudenten	Niveau van de studierichting				
	Beroeps	Technisch	Graduaat	Ind. Ing.	Totaal
Overname ouderlijk bedrijf	71	66	33	1	171
Werken voor een tuinbouwbedrijf:	28	11	1	0	40
Als meester gast	8	8	0	0	16
Als geschoold arbeider	20	3	1	0	24
Werken voor tuinaanlegbedrijf:	37	18	6	0	61
Als meester gast	12	11	6	0	29
Als geschoold arbeider	25	7	0	0	32
Starten met een nieuw bedrijf	106	55	34	2	197
Andere beroepsbezigheid	145	78	99	15	337
Niet ingevuld	4	2	5	1	12
Totaal	391	230	178	19	818

Weinigen voelen zich geroepen om later op een tuinbouwbedrijf in loondienst te gaan, slechts 5 pct. van de laatstejaars denkt daaraan. Van diegenen die er aan denken zou 60 pct. verkiezen als geschoold arbeider te werken en slechts 40 pct. beoogt een job als meester gast. Iets meer studenten, namelijk 7 pct., willen later werken als loontrekkende voor een tuinaanlegbedrijf. Iets minder dan de helft hiervan wil later meester gast zijn. De overige 41 pct. van de studenten willen een andere beroepsbezigheid uitoefenen, die zich echter wel nog in een aan de land- en tuinbouwsector aanverwante sector kan situeren.

4.2. De toekomstige bedrijfsleiders

In totaal zijn er 368 studenten, of bijna de helft van de laatstejaarsstudenten, die later een bedrijf willen uitbaten. Aan de studenten die van plan zijn om later met een nieuw bedrijf te starten werd gevraagd of dat dan een tuinbouwbedrijf, een landbouwbedrijf, een bedrijf voor tuinaanleg of een ander soort bedrijf zou zijn. Van de studenten die verklaren dat zij op termijn het ouderlijk bedrijf willen overnemen is in de enquête gekend welk soort van bedrijf de ouders hebben. Het is dus mogelijk om een overzicht te bekomen van het soort van bedrijf dat wordt beoogd en dit zowel voor overname als voor het opstarten van een nieuw bedrijf, dit kan bovendien worden uitgesplitst volgens het niveau van de studierichting. De resultaten van deze analyse worden gegeven in tabel 7.

Zoals blijkt uit tabel 7 is het de bedoeling van 55 studenten, of 7 pct. van het totale aantal, om later een eigen tuinbouwbedrijf uit te baten. Er zijn ongeveer evenveel studenten uit het beroeps, het technisch onderwijs als het graduaat die dit willen verwezenlijken. Het ouderlijk bedrijf zou door 24 studenten worden overgenomen, en 31 zouden met een volledig nieuw bedrijf willen starten. Opmerkelijk is dat een groter aantal studenten een tuinaanlegbedrijf verkiest, 86 studenten denken hieraan. Negen op tien van deze bedrijven

zouden nieuw op te richten bedrijven zijn. De grote opgang van tuinonderhoud en groenvoorziening dateert vooral van de laatste paar decennia. Het is dan ook logisch dat er nog maar weinig bedrijven zijn waar de bedrijfsleider oud genoeg is om het bedrijf over te laten.

Tabel 7. Aantal studenten die een bedrijf zullen overnemen of een nieuw bedrijf zullen opstarten in functie van het niveau van de studierichting

Overname of opstarten van een nieuw bedrijf	Niveau van de studierichting				Totaal
	Beroeps	Technisch	Graduaat	Ind. Ing.	
Tuinbouwbedrijf	20	18	16	1	55
Overname	9	10	5	0	24
Nieuw bedrijf	11	8	11	1	31
Landbouwbedrijf	76	54	34	2	166
Overname	56	48	24	1	129
Nieuw bedrijf	20	6	10	1	37
Tuinaanleg	48	29	9	0	86
Overname	2	5	0	0	7
Nieuw bedrijf	46	24	9	0	79
Ander bedrijf	33	19	9	0	61
Overname	4	3	5	0	12
Nieuw bedrijf	29	16	4	0	49
Totaal	177	120	68	3	368

Bijna de helft van de overgenomen bedrijven of nieuw op te richten bedrijven zijn landbouwbedrijven. Slechts twee op de tien landbouwbedrijven zullen nieuw op te richten bedrijven zijn. Tenslotte kan nog worden vermeld dat er nog 61 studenten zijn die een ander soort bedrijf willen overnemen van hun ouders of die een dergelijk bedrijf willen oprichten.

5. Continuïteit van de sector en potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders

De resultaten van de enquête geven informatie over het aantal studenten dat in de toekomst een bedrijf zou willen overnemen of opstarten; deze vormen het potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders. De vraag kan worden gesteld of dit aantal voldoende is om aan de jaarlijkse nood aan nieuwe bedrijfsleiders te voldoen, zodat de continuïteit van de land- en tuinbouwsector verzekerd is. Er zal voor de bedrijven in de populatie worden nagegaan, in welke mate de bedrijfsleiders van bestaande bedrijven een landbouwopleiding hebben gekregen, hoeveel bedrijfsleiders er tijdens de laatste jaren bedrijfsleider zijn geworden van een bedrijf en in welke mate het productiepotentieel van de land- en tuinbouwbedrijven gespreid is over de populatie. Op basis van deze gegevens zal worden nagegaan in welke mate de continuïteit van de sector verzekerd is.

5.1. Potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders

In tabel 7 van hoofdstuk 4.2. werd het aantal studenten vermeld die in de toekomst een bedrijf zouden willen overnemen of opstarten. Als men de starters en de overnemers samen neemt dan betekent dit dat er van de 818 studenten in totaal 368, of 45 pct., later een eigen bedrijf willen uitbaten. Iets minder dan de helft hiervan zou het ouderlijk bedrijf overnemen, de rest zou met een nieuw bedrijf starten. Het gaat in totaal om 55 tuinbouwbedrijven, 166 landbouwbedrijven, 86 bedrijven voor tuinaanleg en 61 andere bedrijven.

Aangezien in de steekproef niet alle laatstejaars vertegenwoordigd zijn kunnen deze getallen geëxtrapoleerd worden naar de populatie van laatstejaarsstudenten in de land- en tuinbouwrichtingen. Hierbij wordt dan wel verondersteld dat de steekproef een exacte weerspiegeling is van de populatie. Dergelijke extrapolatie kan toch een idee geven van wat het potentieel is in Vlaanderen. Extrapolereert men de gegevens van de 818 studenten in de steekproef naar de 1.020 in de populatie dan betekent dit dat er in 2002 460 laatstejaarsstudenten de ambitie hebben om in de loop van de komende jaren een eigen bedrijf uit te baten. In tabel 8 wordt aangegeven hoeveel van deze bedrijven hun oorsprong zullen vinden uit een overname van het ouderlijke bedrijf, en hoeveel bedrijven als nieuw bedrijf zullen worden opgestart. In totaal zouden er meer bedrijven als nieuw bedrijf worden opgestart dan er bedrijven overgenomen worden van de ouders. Het is duidelijk dat al deze bedrijven niet tijdens hetzelfde jaar zullen worden overgenomen of zullen worden opgericht, maar aangezien er elk jaar studenten afstuderen mag worden aangenomen dat dit een continu proces is waarbij de gegevens van het schooljaar 2002 een zekere aanduiding kunnen geven over het jaarlijks potentieel aan starters en overnemers. Op basis van de extrapolatie zouden er van alle laatstejaarsstudenten van de land- en tuinbouwrichtingen 460 zijn die later bedrijfsleider zouden willen worden. Op basis van de informatie die van een aantal scholen werd bekomen, en die slaat op ongeveer de helft van het leerlingenaantal, blijkt dat het aantal laatstejaarsstudenten tijdens de laatste vijf jaar tamelijk stabiel is gebleven. Er mag dus worden aangenomen dat in de hypothese dat de toekomstverwachtingen van de studenten tijdens de laatste jaren ongewijzigd zou zijn gebleven, er tijdens de laatste jaren telkens ongeveer 460 laatstejaars waren die een bedrijf willen overnemen of starten.

Tabel 8. Aantal laatstejaars, geëxtrapoleerd naar de populatie, die op termijn een bedrijf willen overnemen of met een nieuw bedrijf willen starten

	Overname van ouders	Start nieuw bedrijf	Totaal
Tuinbouwbedrijf	30	39	69
Landbouwbedrijf	161	46	207
Tuinäänleg	9	99	108
Ander bedrijf	15	61	76
Totaal	215	245	460

5.2. Opleidingsniveau van de huidige bedrijfsleiders

Uit vroeger onderzoek blijkt dat op de tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter het opleidingsniveau van de bedrijfsleider toeneemt naarmate deze jonger is (Van Lierde D. & Taragola N., 2000). In tabel 9 wordt voor de tuinbouwbedrijven met

beroepsmatig karakter het opleidingsniveau van de bedrijfsleiders aangegeven in functie van de leeftijd van de bedrijfsleiders. Zoals blijkt uit tabel 9 hebben van de jongste bedrijfsleiders, deze die jonger zijn dan 26 jaar, 83 pct. een landbouw (of tuinbouw) opleiding genoten. Voor 30 pct. was dit een basis landbouwopleiding, en bij 53 pct. was dit een volledige landbouwopleiding. Deze groep van zeer jonge bedrijfsleiders vormt echter slechts 1 pct. van het totaal aantal bedrijfsleiders van de in aanmerking genomen populatie. In de leeftijdsgroep van 26 tot 35 jaar hebben 73 pct. van de bedrijfsleiders een landbouwopleiding genoten. Voor 30 pct. was dit een basis landbouwopleiding, en voor 43 pct. was dit een volledige landbouwopleiding. In deze leeftijdscategorie vindt men 21 pct. van het totaal aantal tuinbouwbedrijven van de bestudeerde populatie. Het aandeel van bedrijfsleiders dat een landbouwopleiding genoot neemt verder af met toenemende leeftijdscategorieën. Op basis van deze vaststellingen kan men dus stellen dat de meeste van de toekomstige bedrijfsleiders van tuinbouwbedrijven een landbouwopleiding zullen genoten hebben.

Tabel 9. Opleidingsniveau van de bedrijfsleiders op tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter (groter dan 4 SGE), in functie van de leeftijd van de bedrijfsleider (15 mei telling 1999)

Leeftijdsklasse	Uitsluitend praktische ervaring	Basis landbouwopleiding	Volledige landbouwopleiding	Met een zekere landbouwopleiding	Aantal bedrijven in percent van de populatie
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Jonger dan 26 jaar	17	30	53	83	1
26-35 jaar	27	30	43	73	21
36-45 jaar	40	32	28	60	31
46-55 jaar	45	32	23	55	27
56-65 jaar	57	30	13	43	17
Ouder dan 65 jaar	67	22	11	33	3

Bron : CLE- NIS

Ook voor de landbouwbedrijven werd het opleidingsniveau van de bedrijfsleiders van bedrijven met een beroepsmatig karakter nagegaan. Zoals wordt aangegeven in tabel 10 is ook voor de landbouwbedrijven het opleidingsniveau hoger naarmate de bedrijfsleiders jonger zijn. Van de bedrijfsleiders jonger dan 26 jaar heeft 82 pct. een landbouwopleiding genoten.

Op basis van de gegevens van de landbouw telling kan worden vastgesteld dat het overgrote deel van de jongere bedrijfsleiders een land- of tuinbouwopleiding heeft genoten. Dit zal in de toekomst zeker niet minder zijn. De meeste van de toekomstige bedrijfsleiders moeten dan ook gezocht worden tussen de afgestudeerden van het land- en tuinbouwonderwijs. Deze vormen dan ook het belangrijkste potentieel voor toekomstige bedrijfsleiders, de uitgevoerde enquête verschaft hierover informatie.

Tabel 10. Opleidingsniveau van de bedrijfsleiders op landbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter (groter dan 4 SGE), in functie van de leeftijd van de bedrijfsleider (15 mei telling 2000)

Leeftijdsklasse	Uitsluitend praktische Ervaring	Basis landbouw-opleiding	Volledige landbouw-opleiding	Met een zekere landbouw-opleiding	Aantal bedrijven in percent van de populatie
	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.
Jonger dan 26 jaar	18	28	54	82	1
26-35 jaar	19	31	50	81	14
36-45 jaar	38	32	30	62	31
46-55 jaar	47	34	19	53	25
56-65 jaar	58	33	9	42	23
Ouder dan 65 jaar	68	25	6	31	6

Bron: CLE-NIS

5.3. Aantal bedrijfsleiders nodig voor het verzekeren van de continuïteit van de sector

De vraag kan worden gesteld hoeveel tuinbouwbedrijven er jaarlijks zouden moeten opgestart worden of worden overgedragen om de tuinbouwproductie op peil te houden. In Vlaanderen waren er volgens de landbouwtelling van 2000 ongeveer 5.500 gespecialiseerde tuinbouwbedrijven die groot genoeg waren om als een bedrijf met een beroepsmatig karakter te worden beschouwd. Om dit aantal te behouden zouden, bij een gemiddelde loopbaan van 40 jaar, er jaarlijks 138 nieuwe bedrijfsleiders moeten komen (ofwel overname van bedrijf, ofwel starten met een nieuw bedrijf). Gelet op de verdeling van de bedrijfsleiders volgens leeftijdsklasse, zoals vermeld in tabel 9, lijkt dit een vrij realistische raming. Indien men zou veronderstellen dat het overgrote deel van alle nieuwe bedrijfsleiders een land- of tuinbouwopleiding hebben gevolgd dan moeten de resultaten van de enquête een inzicht kunnen geven in de toekomstige ontwikkelingen in de land- en tuinbouwsector. Dezelfde redenering kan worden gevolgd voor de landbouwbedrijven. Er zijn in Vlaanderen ongeveer 19.000 landbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter. Bij een gemiddelde beroepsloopbaan van 40 jaar zouden er jaarlijks dus 475 bedrijfsleiders moeten bijkomen.

Een andere benadering om te weten hoeveel nieuwe bedrijfsleiders er jaarlijks bijkomen kan worden gevonden in de gegevens van de 15 mei landbouwtellingen van het NIS. In deze telling wordt door de bedrijfsleiders opgegeven vanaf welk jaar zij bedrijfsleider zijn geworden. Een analyse van deze cijfers voor de laatste jaren kan een idee geven over het aantal bedrijfsleiders dat zich per jaar vestigen. Hierbij dient men er wel rekening mee te houden dat slechts informatie is bekend over één bedrijfsleider. Indien op het bedrijf de zoon of dochter als tweede bedrijfsleider is toegetreden tot het bedrijf dan vindt men hierover geen informatie in de telling. Het jaarlijks aantal nieuwe bedrijfsleiders dat op basis van de landbouwtelling kan worden vastgesteld is dan ook lager dan het aantal echte nieuwe bedrijfsleiders. Voor bedrijven waar de zoon of dochter toetreden tot het bedrijf als tweede bedrijfsleider is er immers geen informatie beschikbaar. In tabel 11 wordt op basis van de 15 mei telling voor de land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter aangegeven

hoeveel bedrijfsleiders er bedrijfsleider zijn geworden tijdens het laatste decennium (de cijfers gelden enkel voor de eerste bedrijfsleider).

Tabel 11. Aantal bedrijfsleiders op land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter volgens het jaar waarin zij bedrijfsleider zijn geworden (15 mei-telling 2000)

Bedrijfsleider sinds	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bedrijfstype											
Landbouwbedrijven	688	577	614	529	509	499	558	685	400	65	325
Tuinbouwbedrijven	158	186	175	142	172	158	136	214	98	9	102
Totaal	846	763	789	671	681	657	694	899	498	74	427

Uit tabel 11 blijkt dat van de bedrijven met beroepsmatig karakter die in 2000 in de landbouwteiling zijn opgenomen er 427 in dat jaar bedrijfsleider zijn geworden. Het betreft 325 landbouwbedrijven en 102 tuinbouwbedrijven. Deze cijfers liggen aan de lage kant indien men deze vergelijkt met de cijfers die volgens voorgaande hypothese dienen te worden gehaald. Het aantal bedrijfsleiders dat in 1999 bedrijfsleider werd is uiterst laag, namelijk 74 waarvan 65 landbouwbedrijven en 9 tuinbouwbedrijven. Hierbij dient te worden opgemerkt dat 1999 een bijzonder jaar was omdat op dat ogenblik de VLIF regeling in volle hervorming was en veel bedrijfsleiders hebben gewacht tot in 2000 om een bedrijf over te nemen of te starten. Men kan echter vaststellen dat er in 2000 geen echte inhaalbeweging was, want in vergelijking met de aantallen van bedrijfsleiders die in de periode 1990-1997 bedrijfsleider werden is het aantal van 2000 aan de lage kant. Voor deze periode kan men vaststellen dat er jaarlijks tussen 150 à 200 nieuwe bedrijfsleiders bijkwamen in de tuinbouw, en tussen 500 en 700 in de landbouw. Dit betekent dat voor die periode er jaarlijks op ongeveer 2,5 pct. van de bedrijven een nieuwe bedrijfsleider kwam (overname of start bedrijf), wat vrij goed aansluit met de hypothese van een loopbaan van 40 jaar zoals hiervoor vermeld. Het is bovendien zo dat in elk van die jaren het aantal nieuwe bedrijfsleider lichtjes hoger kan geweest zijn. De cijfers in tabel 11 geven de situatie weer van de bedrijven die in 2000 nog bestaan, het is dus niet onmogelijk dat er in elk van die jaren meer nieuwe bedrijfsleiders waren maar dat een aantal onder hen ondertussen reeds zijn verdwenen.

In het kader van de studie over de optimale schaalgrootte van de glastuinbouwbedrijven is eenzelfde analyse aangewezen voor de gespecialiseerde glastuinbouwbedrijven. De resultaten van deze analyse vindt men in tabel 12, zij geven voor de bedrijfsleiders die bedrijfsleider werden in 1999 en 2000 hetzelfde beeld als voor het totaal van de land- en tuinbouwbedrijven. Ook hier zijn de nieuwe bedrijfsleiders van 1999 zeer gering in aantal. Neemt men de periode 1990 tot 1997 in aanmerking dan stelt men ook voor deze groepen vast dat in die periode er ongeveer 2,5 pct. van de bedrijfsleiders nieuwe bedrijfsleider werden. Wanneer men het aantal bedrijfsleiders die in 2000 bedrijfsleider werden vergelijkt met het aantal bedrijven met beroepsmatig karakter dan kan men vaststellen dat er te weinig bedrijfsleiders bijkomen. In 2000 waren er namelijk 928 gespecialiseerde glasgroentebedrijven, 326 kasplantenbedrijven, 258 azaleabedrijven, 219 snijbloemenbedrijven en 435 bedrijven met overige bloemen.

Tabel 12. Aantal bedrijfsleiders op de belangrijkste types van glastuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter volgens het jaar waarin zij bedrijfsleider zijn geworden (15 mei-telling 2000)

Bedrijfsleider sinds	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Bedrijfstype											
Gespec. glasgroenten	45	31	20	29	21	21	19	17	8	1	12
Kasplanten	6	14	6	6	10	6	7	14	7	1	7
Azalea	8	5	7	2	7	5	6	8	4	1	7
Snijbloemen	6	7	5	3	3	5	7	7	4	0	1
Overige	17	11	5	11	19	8	13	19	7	0	6
Totaal	82	68	43	51	60	45	52	65	30	3	33

5.4. Aantal bedrijven nodig om het productiepotentieel te behouden

Uit tabel 8 blijkt dat er in de populatie van alle laatstejaarsstudenten in een land- of tuinbouwrichting 69 studenten zijn die in de toekomst bedrijfsleider willen worden van een tuinbouwbedrijf. Voor 30 studenten betekent dit de overname van het ouderlijke bedrijf, en 39 studenten hopen later met een nieuw tuinbouwbedrijf te kunnen starten. Deze 69 bedrijven zijn ruim onvoldoende om in de jaarlijkse vervanging te kunnen voorzien; zelfs als er nog een aantal bedrijfsleiders zouden bijkomen die geen land- of tuinbouwopleiding hebben gevolgd dan blijft dit aantal beneden het aantal dat nodig is voor de opvang van de afvloeit van tuinbouwbedrijven. De vraag kan echter worden gesteld of het voor de sector noodzakelijk is dat het aantal bedrijven ongewijzigd blijft. Men kan immers vaststellen dat ondanks het dalend aantal tuinbouwbedrijven het totaal productiepotentieel van alle gespecialiseerde tuinbouwbedrijven samen nog toeneemt. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat de totale bedrijfseconomische dimensie van alle gespecialiseerde tuinbouwbedrijven tussen 1990 en 1999 met 8,5 pct. is toegenomen en dit niettegenstaande het feit dat in diezelfde periode het aantal tuinbouwbedrijven met 23 pct. is afgenomen (Van Lierde D. & Taragola N., 2000). Bovendien zit het productiepotentieel van de tuinbouwsector sterk geconcentreerd bij de grotere bedrijven zoals blijkt uit tabel 13.

In tabel 13 worden alle gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, zowel deze met een beroepsmatig karakter (75 pct. van de bedrijven) als de kleinere bedrijven (25 pct. van de bedrijven) gerangschikt volgens hun bedrijfseconomische dimensie, uitgedrukt als brutostandaardsaldo. De rangschikking gaat van het kleinste bedrijf naar het grootste, waarbij telkens het brutostandaardsaldo wordt gecumuleerd tot men op het einde, bij het bereiken van het grootste bedrijf, komt aan het totaal productiepotentieel van al de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven samen. Men kan vaststellen dat de 20 pct. kleinste bedrijven slechts 1,3 pct. van het totale productiepotentieel vertegenwoordigen. De 50 pct. kleinste bedrijven vertegenwoordigen slechts 12 pct. van het totale productiepotentieel. De 20 pct. grootste bedrijven vertegenwoordigen samen 59 pct. van het productiepotentieel, en de 10 pct. grootste bedrijven 41 pct.. Op basis van deze gegevens kan worden gesteld dat de sector zijn productiepotentieel ook kan behouden als niet alle verdwijnende bedrijven worden vervangen door nieuwe. Men mag aannemen dat nieuwe bedrijven voldoende groot moeten zijn om optimaal te kunnen werken, zij zullen dan ook groter moeten zijn dan het actuele gemiddelde

bedrijf. Dit zou kunnen betekenen dat de sector ook zijn productiepotentieel kan behouden indien er minder dan 138 bedrijven per jaar worden overgenomen of opgestart.

Op basis van het voorgestelde cijfermateriaal lijkt het dat de situatie in de tuinbouwsector voor wat betreft nieuwe vestigingen en overnames niet zo slecht is als soms wordt aangenomen. Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat deze vaststelling steunt op heel wat hypothesen; de nieuwe bedrijven zullen beduidend groter moeten zijn dan het gemiddeld bedrijf en al de laatstejaars die nu verklaren om met een nieuw bedrijf te willen starten zullen dit uiteindelijk ook moeten doen. Vooral de toekomstperspectieven van de laatstejaarsstudenten vormen hierin een zwak punt. Een vrij groot aantal jongeren hebben wel de intentie om zich te vestigen als bedrijfsleider van een tuinbouwbedrijf maar de vraag kan worden gesteld of zij ooit zo ver zullen komen. Bij het streven naar de overname of het oprichten van een eigen bedrijf zullen zij ongetwijfeld af te rekenen hebben met heel wat hinderpalen zoals financieringsproblemen, problemen om voldoende grond te verkrijgen en het verkrijgen van de nodige vestigingsvergunningen, enz. waardoor er nog een aantal zullen afhaken

Tabel 13. Verdeling van het totale productiepotentieel van de tuinbouwbedrijven, uitgedrukt in totaal bruto standaardsaldo, over de tuinbouwbedrijven waarbij deze gerangschikt zijn van klein naar groot

Cumulatief pct. aantal bedrijven	Cumulatief pct. productiepotentieel	Cumulatief pct. aantal bedrijven	Cumulatief pct. productiepotentieel
Percent	Percent	Percent	Percent
10	0,3	60	18,9
20	1,3	70	28,4
30	3,3	80	41,3
40	6,6	90	59,2
50	11,8	100	100,0

Bron : CLE – NIS

Uit tabel 8 blijkt ook dat er van alle laatstejaarsstudenten in een land- of tuinbouwrichting 207 studenten zijn die in de toekomst bedrijfsleider willen worden van een landbouwbedrijf. Voor 161 studenten betekent dit de overname van het ouderlijke bedrijf, en 46 studenten hopen later met een nieuw landbouwbedrijf te kunnen starten. In totaal zijn er in Vlaanderen in 2000 19.074 landbouwbedrijven die groot genoeg zijn om een beroepsmatig karakter te vertonen. Indien men net zoals voor de tuinbouwbedrijven uitgaat van een loopbaan van 40 jaar voor de bedrijfsleiders dan zouden er jaarlijks ongeveer 480 nieuwe bedrijfsleiders moeten komen. Er zijn dus minder dan de helft kandidaat bedrijfsleiders dan er jaarlijks zouden nodig zijn voor de vervanging van de verdwijnende bedrijfsleiders. De situatie is iets minder gunstig als voor de tuinbouwbedrijven. Ook voor de landbouw geldt echter dat het totale productiepotentieel de laatste tien jaar slechts met 2 pct. is afgenomen, en dit niettegenstaande het feit dat het aantal bedrijven in diezelfde periode met ongeveer 30 pct. is afgenomen. Net zoals voor de tuinbouwbedrijven wordt de spreiding van het productiepotentieel van de landbouwbedrijven, uitgedrukt als bruto standaardsaldo gegeven in tabel 14. Men vindt voor de landbouwbedrijven een gelijkaardige spreiding van het productiepotentieel als voor de tuinbouwbedrijven.

Tabel 14. Verdeling van het totale productiepotentieel van de landbouwbedrijven, uitgedrukt in totaal bruto standaardsaldo, over de landbouwbedrijven waarbij deze gerangschikt zijn van klein naar groot

Cumulatief pct. aantal bedrijven	Cumulatief pct. productiepotentieel	Cumulatief pct. aantal bedrijven	Cumulatief pct. productiepotentieel
Percent	Percent	Percent	Percent
10	0,2	60	17,2
20	0,8	70	28,3
30	2,1	80	42,5
40	4,6	90	64,3
50	8,4	100	100,0

Bron: CLE - NIS

Net zoals voor de tuinbouwbedrijven is het echter lang niet zeker dat alle jongeren die nu de ambitie hebben om later een landbouwbedrijf uit te baten dit ook zullen doen. Veel zal afhangen van de hinderpalen die zij zullen aantreffen op de weg naar een eigen bedrijf.

Er wordt geraamd dat van de lichte laatstejaars 2001-2002 er ongeveer 108 bedrijfsleider willen worden van een tuinaanlegbedrijf. Op een geraamde populatie van 2.600 is dit 4 pct. van het totaal aantal bedrijven, dit is veel meer dan de natuurlijke afvloeit zodat mag worden verwacht dat het aantal tuinaanlegbedrijven zal blijven stijgen. Men mag dan ook aannemen dat bij dergelijke groei er op een bepaald ogenblik een verzadiging van de markt zal optreden aangezien het totale volume aan werk dat in de tuinaanleg voorhanden is ook grenzen heeft.

Tenslotte zijn er ook nog 76 laatstejaars die met een bedrijf willen starten of een bedrijf willen overnemen dat geen land- of tuinbouwbedrijf is, en evenmin een tuinaanlegbedrijf is.

6. Het werken op een tuinbouwbedrijf als loontrekkende

Het enthousiasme van de laatstejaarsstudenten om later als loontrekkende op een tuinbouwbedrijf te gaan werken als loontrekkende is vrij beperkt. Slechts 40 van de ondervraagde studenten hebben plannen in die richting. Projecteert men dit naar de populatie van laatstejaars dan zijn dit er 50. 40 pct. wil uiteindelijk meestergast worden op een tuinbouwbedrijf, de overigen willen als geschoold arbeider werken. Indien men ervan uit gaat dat de bedrijven met een optimale grootte behoefte zullen hebben aan minstens één goed geschoold werknemer die de bedrijfsleider kan bijstaan bij het dagelijks beleid van het bedrijf, en dat die werknemer bij voorkeur land- of tuinbouwonderwijs heeft genoten, dan blijkt dat het potentieel waaruit geput kan worden aan de lage kant ligt.

Beduidend meer studenten willen in de tuinaanleg gaan werken als loontrekkende. In totaal zijn er 61 studenten uit de steekproef die deze loopbaan willen kiezen. Geëxtrapoleerd naar de populatie zouden dit er 76 zijn.

Wil men in de toekomst meer geschoolde jongeren aantrekken voor het werk op een tuinbouwbedrijf dan zullen deze bedrijven duidelijk inspanningen moeten leveren om meer

jongeren te stimuleren om in de sector te komen werken. Het beroep zal aantrekkelijker moeten worden gemaakt en dit imago zal beter bekend moeten worden gemaakt. Wil men concurreren met andere sectoren om werknemers aan te werven, dan zal ook in de land- en tuinbouwsector meer rekening moeten worden gehouden met de verwachtingen die de jongeren stellen in een job.

7. Wat primeert voor de studenten in de keuze van een job?

Om enig inzicht te bekomen in de verwachtingen van de jongeren over hun toekomstige job werd ook gepeild naar wat voor hen primeert bij de keuze van een job. Gelet op het beperkt karakter van het onderzoek en de tijdsdruk werd er voor gekozen om slechts één vraag toe te voegen waarbij zeven mogelijkheden werden opgegeven die de geënquêteerden moesten rangschikken volgens het belang dat zij er aan gaven. Dergelijke ordeningsschalen geven slechts een beperkte mogelijkheid voor verdere statistische verwerking omdat het gewicht dat aan elke keuze gegeven wordt niet lineair verloopt. Men mag niet stellen dat wanneer een bepaalde keuzemogelijkheid op de eerste plaats wordt gezet deze keuze zeven maal zoveel waard is dan wanneer deze op de zevende plaats zou worden gerangschikt (De Pelsmaecker P. & Van Kenhove P., 1999). Dergelijke ordeningsschalen kunnen echter wel indicaties geven over de mening van de ondervraagden en zijn zeer nuttig wanneer deze meningen sterk uitgesproken zijn. Een voordeel van dergelijke ordeningsschalen is dat ze eenvoudig zijn en zonder veel bijkomende uitleg kunnen ingevuld worden door de ondervraagden zodat zij in een beperkte en snel uit te voeren enquête de meest betrouwbare resultaten opleveren.

Volgens onderzoekers in het domein van de werkmotivatie (o.a. MOW International Research Team, 1987) zijn verschillende aspecten van belang bij het uitoefenen van een job. Men onderscheidt o.a. instrumentele doelstellingen (een goed inkomen, extralegale voordelen, ...), intrinsieke doelstellingen (een interessante jobinhoud, werken met planten of dieren, ...), expressieve doelstellingen (de mogelijkheid om zich te ontplooiën en verder te ontwikkelen, doorgroeimogelijkheden,...) en sociale doelstellingen (het leggen van sociale contacten met andere mensen, ...). Verscheidene van deze aspecten werden eveneens voorgelegd aan de geënquêteerde studenten. In tabel 15 worden de keuzemogelijkheden vermeld evenals het resultaat van de antwoorden die door de studenten op deze vraag werd gegeven.

Tabel 15. Elementen die primeren voor de studenten bij de keuze van een job

Volgorde van keuze (in percent)	1ste keuze pct.	2de keuze pct.	3de keuze pct.	4de keuze pct.	5de keuze pct.	6de keuze pct.	7de keuze pct.
Argument							
Een goed inkomen	33	24	17	9	5	6	2
Gevarieerd werk	26	23	18	13	8	5	1
Persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid	12	10	15	16	19	17	7
Werken met planten of dieren	10	10	10	9	14	18	24
Doorgroeimogelijkheden	8	12	14	16	16	18	11
Verantwoordelijkheid nemen	5	11	14	22	22	15	6
Vaste uren	4	6	8	9	10	14	43

Men kan vaststellen dat er vrij uitgesproken verschillen in de antwoorden kunnen worden onderscheiden. Het is duidelijk dat de studenten in de eerste plaats belang hechten aan een goed inkomen. Een goed inkomen werd door 33 pct. van de studenten op de eerste plaats gezet, bij 24 pct. kwam dit op de tweede plaats en bij 17 pct. op de derde plaats. Als tweede belangrijkste komt de keuze voor een gevarieerd werk. Gevarieerd werk wordt door 26 pct. van de studenten op de eerste plaats gezet, 23 pct. zetten dit op de tweede plaats en bij 18 pct. komt dit op de derde plaats. Een goed inkomen en gevarieerd werk zijn duidelijk afgescheiden de twee elementen waar het meeste belang wordt aan gehecht door de studenten. Op ruime afstand volgt dan de mogelijkheid voor persoonlijke onafhankelijkheid dat slechts voor 12 pct. van de studenten als belangrijkste element wordt aangeduid. Ook aan de voorkeur om met planten of dieren te werken wordt minder belang gehecht. Het hebben van doorgroeimogelijkheden of het kunnen nemen van verantwoordelijkheid wordt door de meerderheid als vrij onbelangrijk beschouwd in vergelijking met de andere keuzemogelijkheden. Opmerkelijk is dat er erg weinig belang wordt gehecht aan het werken met vaste uren; bijna de helft van de ondervraagde studenten rangschikt dit als minst belangrijke element.

Er dient wel te worden opgemerkt dat de geënquêteerden studenten zijn van het laatste jaar, en dat de antwoorden de mening weerspiegelen die zij momenteel hebben. Het is mogelijk dat met het ouder worden die mening verandert; zij zullen immers meer ervaring krijgen als werknemer, zij zullen eventueel een gezin hebben en hun doelstellingen kunnen dan ook worden bijgesteld.

Wanneer men de cijfers afzonderlijk analyseert voor jongens en meisjes dan blijken er wel een aantal verschilpunten te kunnen worden waargenomen die echter niet echt uitgesproken zijn. Bij de jongens is de voorkeur voor een goed inkomen iets sterker uitgesproken. Ook hechten de meisjes meer belang aan het werken met planten en dieren, maar deze keuzemogelijkheid komt voor hen toch maar op de derde plaats.

Analyseert men enkel de resultaten van de jongeren die van plan zijn om op termijn met een nieuw bedrijf te starten of over te nemen, dan kan men vaststellen dat ook voor deze jongeren een goed inkomen primeert. Het aantal keer dat deze keuzemogelijkheid als eerste wordt aangeduid komt vrij goed overeen met de cijfers die voor alle studenten samen werden gevonden. De keuzemogelijkheid 'gevarieerd werk' komt ook bij hen op de tweede plaats, maar komt slechts bij 20 pct. van hen op de eerste plaats te staan tegen 26 pct. bij de volledige steekproef. In vergelijking met alle studenten hechten de toekomstige ondernemers meer belang aan persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid, dat door 19 pct. als belangrijkste gegeven werd aangeduid. Ook het werken met dieren en planten lijkt iets meer belang te hebben voor deze categorie van ondervraagden. Aan vaste uren wordt duidelijk het minste belang gehecht, door 58 pct. van de toekomstige ondernemers wordt deze keuzemogelijkheid op de laatste plaats gerangschikt.

De resultaten die hiervoor werden vermeld hebben betrekking op het geheel van de studenten van alle niveaus van studierichting samen. Men kan zich de vraag stellen of dezelfde keuzemogelijkheden primeren voor de studenten van elk van deze niveaus. Voor wat de studenten uit het beroepsonderwijs betreft kan worden vastgesteld dat een goed inkomen

duidelijk primeert; bijna de helft van de ondervraagden zet deze keuzemogelijkheid op de eerste plaats, en door twee derden van de studenten wordt dit op de eerste of de tweede plaats gezet. Op de tweede plaats volgt 'gevarieerd werk' dat door bijna de helft van de ondervraagden op de eerste of de tweede plaats wordt gerangschikt. Op ruime afstand vindt men 'persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid' en 'werken met planten of dieren' belangrijk.

In het technisch onderwijs geven de studenten een vergelijkbare voorkeur aan een goed inkomen en aan gevarieerd werk. Een goed inkomen wordt door 30 pct. van de studenten op de eerste plaats gezet, en door 59 pct. op de eerste of de tweede plaats. Voor 'gevarieerd werk' is dit respectievelijk 28 pct. en 50 pct.. Persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid komt ook voor deze studenten op ruime afstand op een derde plaats. Doorgroeimogelijkheden lijken voor deze ondervraagden ietwat belangrijker dan het werken met planten of dieren.

Voor de graduaatstudenten komt 'gevarieerd werk' duidelijk op de eerste plaats; 38 pct. van de ondervraagden zet dit op de eerste plaats, 19 pct. zet het op de tweede plaats. Een goed inkomen wordt door slechts 14 pct. op de eerste plaats gerangschikt, maar blijft toch belangrijk omdat 26 pct. het op de tweede plaats rangschikken en evenveel het als derde rangschikken. Persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid, werken met planten of dieren en doorgroeimogelijkheden worden door de studenten als ongeveer even belangrijk beschouwd.

Bij de laatstejaars industrieel ingenieurs primeert duidelijk de voorkeur voor gevarieerd werk. Niet minder dan 58 pct. zet deze keuzemogelijkheid op één, en nog eens 26 pct. op twee. Werken met planten of dieren wordt door 21 pct. als belangrijkste voorkeur aangeduid, maar door de andere studenten wordt deze keuzemogelijkheid meer gelijkmatig gekozen verdeeld over de tweede tot de zevende keuze. Opmerkelijk is dat geen enkele student een goed inkomen op de eerste plaats zet, slechts voor 11 pct. is dit een tweede keuze. Toch is een goed inkomen vrij belangrijk, want 42 pct. van de studenten zet deze keuze op de derde plaats. De keuze voor het nemen van verantwoordelijkheid is sterk geconcentreerd tussen de derde en vijfde keuze, niet minder dan 42 pct. van de studenten zetten deze keuze op de vierde plaats. Vaste uren schijnen voor de industrieel ingenieurs vrij onbelangrijk te zijn; niemand plaatst het op de eerste plaats en slechts 15 pct. van de studenten zet het in de eerste vijf. Niet minder dan 68 pct. van de ondervraagden vindt vaste uren de minst belangrijke van de zeven keuzemogelijkheden.

In het kader van haar onderzoek naar de doelstellingenoriëntatie en het managementniveau van glastuinbouwers in Vlaanderen verrichte Taragola (2002) een literatuuronderzoek en een enquête bij bedrijfsleiders van het C.L.E.-boekhoudnetwerk. Gebruik makend van deze gegevens, die nog niet werden gepubliceerd, kunnen de resultaten van de enquête bij de laatstejaarsstudenten beter gesitueerd worden. Er kan worden vastgesteld dat de bekomen resultaten vrij goed overeenkomen met deze van andere onderzoekers.

Uit de studie van het 'MOW International Research Team' (1987) blijkt dat inkomen globaal genomen het belangrijkste jobaspect is bij een internationale steekproef van meer dan

8.000 werknemers, gevolgd door de intrinsieke jobaspecten (jobinhoud). Er blijken echter verschillen voor te komen in de waardering van de verschillende jobaspecten afhankelijk van de opleiding en het geslacht. Mensen met een minder hoge opleiding en mannen zijn meer instrumenteel georiënteerd dan mensen met een hogere opleiding en vrouwen. Volgens de onderzoekers schept een hogere opleiding de mogelijkheden om een job uit te oefenen van een hoger niveau en met een betere kwaliteit van het werk. Een andere reden kan zijn dat mensen met een hogere opleiding als uitgangspunt nemen dat ze een goed inkomen zullen verwerven, en aldus meer nadruk gaan leggen op de intrinsieke aspecten van het werk. Hierbij kan o.a. verwezen worden naar het onderzoek van Alleblas (1988), die vond dat Nederlandse glastuinbouwers met een overwegend economische doelstelling een minder goed bedrijfsresultaat behaalden dan deze met een sociale doelstelling. Dit hoefde volgens de onderzoeker echter niet te betekenen dat het nastreven van een sociale doelstelling een sluitende verklaring is voor het betere resultaat. Er zal waarschijnlijk sprake zijn van een volgtijdelijk karakter in het streven van de ondernemers; het doelstellingenpakket verandert immers voortdurend afhankelijk van de fase in de bedrijfs- of gezinscyclus. Alleblas verwijst hierbij ook naar de behoeftenpiramide van Maslow (1954). Volgens deze theorie streeft elk mens naar bevrediging van hoger gelegen behoeften, indien een lagere keten van behoeften reeds bevredigd is. Maslow onderscheidt in zijn behoeftenpiramide vijf niveaus :

1. behoeften van fysiologische aard of primaire behoeften (loon, uitkeringen, ...);
2. behoefte aan veiligheid, zekerheid (sociale zekerheid, ...);
3. behoefte aan sociale acceptatie (werk dat mensen mogelijkheden biedt erkenning en acceptatie te verkrijgen);
4. behoefte aan waardering, achting, respect en status (belangrijkheid van het werk, titel, bevordering,...);
5. behoefte tot zelfrealisatie (groei en ontwikkelingsmogelijkheden in het werk, het kunnen leveren van creatieve prestaties, het dragen van verantwoordelijkheid).

Op basis van deze theorie kan verondersteld worden dat andere doelstellingen slechts van belang zullen zijn indien de doelstellingen met een economisch karakter reeds bevredigd zijn.

Het resultaat dat jongeren die van plan zijn om op termijn met een nieuw bedrijf te starten of over te nemen, meer belang hechten aan persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid, komt overeen met de resultaten van onderzoek bij bedrijfsleiders in de land- en tuinbouw. Uit een onderzoek naar de beroepsmotivatie van Belgische landbouwers (Everaet H. & Lenders S., 1996) blijkt dat de uitbating voor meer dan de helft van de bedrijfsleiders vooral een expressieve functie vervult; bij meer dan 40 % primeert de wens om de zelfstandigheid te behouden. Ook uit het onderzoek van Taragola blijkt dat bij meer dan 40 % van de ondervraagde glastuinbouwers de 'persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid' de belangrijkste drijfveer was bij het starten van het bedrijf, gevolgd door inkomen (21 %) en 'plezier in werk dat ook je hobby is' (8 %).

Uit de gegevens kan worden afgeleid dat het belang van een goed inkomen minder primeert naargelang het niveau van de studierichting hoger wordt. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de studenten van de hogere niveaus weten dat zij, omwille van hun studieniveau, terecht zullen komen in jobs die een goed inkomen zullen geven. Dit is niet evident voor de andere niveaus. Naarmate het studieniveau hoger wordt gaat men meer en

meer belang hechten aan gevarieerd werk. Voor elk van de vier niveaus van studierichting volgen de andere aangeboden keuzemogelijkheden op verre afstand waarbij het belang voor het werken met planten of dieren iets zou toenemen met het niveau van de studierichting. Vaste uren worden globaal genomen door alle studenten als minst belangrijk gerangschikt. Men kan vaststellen dat naarmate het niveau van de studierichting toeneemt er nog minder belang wordt gehecht aan het werken met vaste uren. Het viel buiten het kader van deze beperkte studie om verder te zoeken naar verklaringen voor deze vaststellingen. Hoewel slechts één vraag werd gesteld over de keuzes die meespelen bij de keuze van een job blijkt toch dat hier nog heel wat potentieel ligt voor bijkomend onderzoek.

8. Verschillende visies op het land- en tuinbouwonderwijs

Voorliggende analyse vormt slechts een kleine schakel in een ruimer opgevat onderzoek over de optimale schaalgrootte van glastuinbouwbedrijven. Het lag niet in de bedoeling van het onderzoek om de problematiek van het land- en tuinbouwonderwijs te bestuderen. In het kader van het onderzoek naar de optimale schaalgrootte van glastuinbouwbedrijven werden diepte-interviews afgenomen van een aantal actoren in de tuinbouwsector. Tijdens deze interviews met technische adviseurs van banken, voorlichters, vertegenwoordigers van veilingen, proefstations en telers werd door deze mensen ook het onderwerp van de vorming van de bedrijfsleiders naar voor gebracht en gaven zij hun mening over het land- en tuinbouwonderwijs. Het leek aangewezen hiervan melding te maken. Aangezien de problematiek van het land- en tuinbouwonderwijs buiten het opzet van het onderzoek lag werden dan ook geen interviews gepland met mensen uit de onderwijswereld. Op basis van een aantal recente artikelen in de landbouwpers werden een aantal meningen uit de onderwijssector naar voor gebracht. Tenslotte worden in het kort beide meningen geconfronteerd.

8.1. Wat denkt de tuinbouwsector en zijn kredietverstrekkers over de opleiding van de toekomstige bedrijfsleiders?

Volgens vele van de deelnemers aan de interviews zijn de beste tuinders-ondernemers mensen die uit een tuinbouwfamilie komen, een graduaatdiploma hebben en nadien nog enkele jaren ervaring opdoen in een ander tuinbouwbedrijf of toeleveringsbedrijf om zo de sector vanuit verschillende standpunten te kunnen bekijken. Hierbij kan worden aangestipt dat volgens sommigen een te hoge opleiding, zoals deze van ingenieur, niet ideaal is omdat deze mensen omwille van hun opleiding te weinig zouden willen luisteren naar goed advies. Voornamelijk vanuit de bankwereld wordt door de meesten benadrukt dat mensen uit een tuinbouwfamilie meer kans hebben om te slagen dan anderen. Deze mening wordt trouwens gedeeld door de tuinders. Men vindt dat mensen die afkomstig zijn uit de sector zelf realistischer zijn en sterker staan. Mensen van buiten de sector die met een bedrijf willen starten zullen het sneller moeilijk krijgen. Men verwijst naar het jaar 1995, dat gekenmerkt was door een crisis in de tomatensector, en waarbij men stelt dat vooral de ondernemers die niet afkomstig waren uit de sector het zeer moeilijk hadden in die periode. Iemand die niet afkomstig is uit de sector heeft weinig kansen, tenzij hij reeds heeft bewezen dat hij goed is in bepaalde alternatieve sectoren zoals bijvoorbeeld in vitro-teelt, mestkippen, enz. In feite komt dit neer op de bevestiging van de stelling dat men best eerst voldoende ervaring opdoet in andere bedrijven om de sector goed te leren kennen. Deze mening wordt echter niet door

iedereen gedeeld; een aantal mensen staat lijnrecht tegenover deze mening en denkt dat mensen van buiten de sector in vele gevallen tot de betere bedrijfsleiders behoren. Zij zijn sterker gemotiveerd en staan meer open voor vernieuwing omdat zij geen verleden in de sector hebben.

In de interviews kwamen er ook een aantal bemerkingen naar voor over het secundaire land- en tuinbouwonderwijs, waarvan de kwaliteit volgens een aantal geïnterviewde personen beter zou kunnen. Men is van mening dat het onderwijs te veel op het praktische is gericht waardoor er te weinig aandacht wordt geschonken aan economische, fiscale en juridische problemen. Er dient echter wel te worden opgemerkt dat er verschillen zijn van school tot school. Een probleem hierbij is, dat wanneer het niveau van het onderwijs stijgt, er misschien veel studenten zullen zijn die niet meer kunnen volgen. Een ander aspect dat wordt aangehaald is dat bijvoorbeeld in Nederland er een veel grotere betrokkenheid is van het bedrijfsleven bij het onderwijs. Het bedrijfsleven laat bijvoorbeeld onderzoek uitvoeren waarbij de studenten worden betrokken. Men is van mening dat de hiaten die men in het onderwijs denkt te ontdekken duidelijker kunnen worden gemaakt door meer telers erbij te betrekken.

De meeste van de ondervraagde telers vinden dat het niveau van het land- en tuinbouwonderwijs voor verbetering vatbaar is. Volgens hen proberen de scholen bij te blijven wat betreft de evoluties in de sector, maar komen zij daarbij dikwijls te laat. Men is ook van mening dat de populariteit van het onderwijs daalt doordat de mentaliteit van de ouders verandert. De ouders zouden er de voorkeur aan geven om hun kinderen een algemene opleiding te laten volgen zodanig dat zij in hun verdere studies nog alle richtingen uitkunnen. Voor wat het starten met een eigen zaak betreft stelt men dat, door het langer studeren, de leeftijd waarop jongeren met een eigen zaak beginnen steeds maar verder wordt opgeschoven. De jongeren beginnen pas na hun studie en nadat zij een aantal jaren ervaring hebben opgedaan met een eigen zaak. Ze zijn momenteel meestal 27 jaar voor zij met een eigen zaak beginnen. De vorige generatie begon meestal met een eigen bedrijf op de leeftijd van 20 à 21 jaar. Dit kan ook enigszins de stilstand van het aantal starters verklaren.

8.2. Wat denkt de onderwijssector zelf hierover?

Het leek aangewezen om tegenover de ideeën van de actoren uit de sector een beknopt aantal ideeën te stellen uit de onderwijswereld zelf. Hierbij werd gebruik gemaakt van een aantal artikels die in het voorjaar hierover in de landbouwpers werden gepubliceerd en waarin lesgevers en studenten uit het land- en tuinbouwonderwijs hun mening geven. Daaruit blijkt dat er binnen dit onderwijs een sterke motivatie heerst en de wil om samen te werken met de praktijk en in te spelen op nieuwe tendensen. Het lijkt wel of er niet enkel misverstanden zijn tussen land- en tuinbouwers en de overheid, maar ook tussen de land- en tuinbouwers (en de andere actoren in de sector) en het onderwijs.

In een interview met 'Boer & Tuinder' toont Luc Verplancke, sectorvoorzitter land- en tuinbouw van het Vlaams Verbond van Katholiek secundair onderwijs, aan dat het land- en tuinbouwonderwijs niet zo vastgeroest is als algemeen wordt gedacht (Lapage E., 2002). Naast de algemene vakken en de geïntegreerde leerpakketten, waarin theorie en praktijk nauw worden verweven, wordt ook een complementair gedeelte gegeven over een bepaald

onderwerp. Op deze manier kunnen scholen zich onderscheiden. De scholen richten zich op nieuwe tendensen op de arbeidsmarkt, zo wordt inderdaad sterk de nadruk gelegd op groenvoorziening en biotechniek. De trends die in de landbouw worden waargenomen worden zoveel mogelijk opgenomen in het lessenpakket. Zo worden items als biologische landbouw en landbouwdiversificatie verwerkt in het lessenpakket. Dit lessenpakket wordt voorgelegd aan de sector.

Het onderwijzend personeel in de land- en tuinbouwscholen vindt juist het polyvalente karakter van de opleiding een sterk punt (Van Bossuyt P., 2002). Daarenboven is er nog steeds een grote vraag naar geschoold personeel op grote bedrijven en in de groenvoorziening, zowel van beroeps als technisch niveau. Er is een grote werkzekerheid en het valt ook op dat steeds meer afgestudeerden uit deze richtingen verder studeren. Als negatief wordt echter ervaren de onduidelijkheid voor de land- en tuinbouw in Vlaanderen en de negatieve pessimistische ingesteldheid van de sector. Dit vertaalt zich in het feit dat veel ouders twijfels hebben over het land- en tuinbouwonderwijs en over een toekomst in de sector. De ouders geloven niet meer in de toekomst van de sector en houden zo hun kinderen weg van een land- en tuinbouwopleiding. De meeste scholen proberen in te spelen op de veranderingen binnen de sector. Er wordt meer aandacht besteed aan biologische landbouw, voedselveiligheid, hoevetoerisme, verwerking en verkoop van hoeveproducten, alternatieve teelten, milieu-educatie, het gebruik van informatica, ecosystemen, alternatieve afzet, enz.

Leerkrachten vinden het moeilijk om bij te blijven op technologisch gebied. Zij proberen dit zo goed mogelijk op te lossen door samen te werken met proeftuinen, universiteiten, veilingen, landbouwers en zelfs leveranciers van machines zodanig dat de school kan beschikken over een up-to-date machinepark (Van Bossuyt P., 2002). De leerkrachten vinden dat de sector meer ondersteunend zou dienen te werken. Nu keurt de sector het leerplan goed, maar eigenlijk zou het omgekeerd dienen te gebeuren: de sector zou beroepsprofielen moeten opstellen die dan vertaald kunnen worden in een leerplan. De meeste leerkrachten hopen op een veelvuldige en praktijkgerichte aanpak tussen de sector en het onderwijs.

In 'Landbouwleven' van mei en juni 2002 werd aangegeven hoe studenten de toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw bekijken (Landbouwleven 2002 a, b, c). De studenten hebben een vrij rooskleurig beeld van die toekomst. Zij zijn van mening dat de land- en tuinbouw niet zal verdwijnen in Vlaanderen. Zij vinden dat de media een belangrijke rol spelen in het imago van de landbouw waarbij de probleemsituaties extra in de verf worden gezet zodat de man in de straat de indruk krijgt dat deze problemen zich op elk landbouwbedrijf voordoen. Zij hopen dat de media meer aandacht zullen schenken aan de doorgedreven controles die in België plaatsvinden op het geproduceerde voedsel, vandaag weet de consument dit nog te weinig. Verder vinden zij dat de overheid de boeren meer moet betrekken bij de regelgeving en dat de verschillende instellingen beter moeten samenwerken om het papierwerk te reduceren. Sommige van de studenten verklaren zelfs de voorkeur te geven in het buitenland een bedrijf op te starten om deze regelgeving te ontlopen. Voor een aantal bedrijven wordt het heil verwacht van hoevetoerisme, verwerking van hoeveproducten en directe verkoop. De studenten verwachten dat er een evolutie zal plaatsvinden naar zeer grote bedrijven met een massaproductie en kleine winstmarge en kleinere bedrijven die door diversificatie producten kunnen leveren met een hogere verkoopprijs. Ook in Nederland

blijken de afgestudeerden in de land- en tuinbouw nog steeds een goede toekomst te zien in de landbouw (Rikken J., 2002).

8.3. Confrontatie van de mening van de sector en het onderwijs

Uit de confrontatie van beide meningen blijkt dat er in feite weinig verschillen zijn. Beide groepen zijn het er volledig over eens dat ouders en hun kinderen niet zo gemakkelijk meer kiezen voor het land- en tuinbouwonderwijs omdat het beeld dat over de sector wordt opgehangen vrij somber is. Ouders zouden er de voorkeur aan geven om hun kinderen een algemene opleiding te laten volgen zodanig dat zij in hun verdere studies nog alle richtingen uitkunnen. De onderwijssector tracht hierop in te spelen door het polyvalent karakter van het onderwijs te benadrukken en door ook in te spelen op de nieuwe tendensen op de arbeidsmarkt, zoals groenvoorziening en biotechniek. Zolang het imago van de sector niet verbetert lijkt dit een grote rem te zullen zijn voor het land- en tuinbouwonderwijs.

De opmerking dat het onderwijs de evoluties in de sector niet snel genoeg kan opvolgen wordt door beide groepen onderschreven. Het is vooral een probleem van middelen waarvoor de onderwijswereld liever meer ondersteuning verwacht vanuit de sector. De technologische evolutie van de moderne land- en tuinbouw vindt immers zo snel plaats dat het praktisch zeer moeilijk wordt om deze bij te houden. Diegenen die vandaag afstuderen zullen zich tijdens hun verdere beroepsloopbaan ongetwijfeld verder moeten bijscholen om de snelle evolutie te kunnen bijhouden. Een goede polyvalente basiskennis moet hen in staat stellen om ook in de toekomst nieuwe kennis te verwerven en te verwerken.

Door de sector zelf wordt gesteld dat een bedrijfsleider een goede opleiding moet krijgen en na zijn opleiding nog een aantal jaar ervaring moet opdoen vooraleer hij zich kan vestigen. Er wordt ook vermeld dat meer aandacht moet worden geschonken aan economische, fiscale en juridische problemen. Het land- en tuinbouwonderwijs bereidt echter voor op een ganse waaier van beroepsmogelijkheden waarbij moet vermeden worden om het onderwijs te specialistisch te maken, want daardoor wordt de waaier van toekomstmogelijkheden verengd. Om deze dualiteit te omzeilen kan het onderwijs het accent leggen op het polyvalente karakter van de opleiding die aan de studenten een basiskennis meegeeft die zij verder kunnen uitwerken door bijscholing en praktische ervaring. Studenten die zich later willen vestigen als bedrijfsleider zullen zich hierop moeten voorbereiden door het volgen van bijkomende specifieke cursussen.

Het voorliggend onderzoek heeft slechts in zeer beperkte mate de onderwijsproblematiek in land- en tuinbouw behandeld. Toch leek het interessant om de meningen die hierover naar voor werden gebracht te vermelden, misschien kunnen zij een aanzet vormen tot meer doorgedreven onderzoek over dit onderwerp. De meest opmerkelijke vaststelling in dit beknopt onderzoek was wel dat zowel door de onderwijssector als door de telers zelf wordt aangedrongen op meer samenwerking tussen beide. Zij kunnen dus best nog meer toenadering zoeken om enerzijds het onderwijs nog meer af te stemmen op de wensen van de sector en om anderzijds eventuele misverstanden over de vorming van de afgestudeerden uit te klaren. Een absolute prioriteit hierbij lijkt wel het verbeteren van het imago van de land- en tuinbouwsector te zijn, want zelfs het meest ideale onderwijs heeft weinig zin wanneer de jongeren geen toekomst meer zouden zien in deze sector.

BESLUIT

Uit het onderzoek bij de laatstejaarsstudenten van de verschillende studieniveaus van het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen blijkt dat bijna de helft van de studenten de intentie heeft om op langere termijn het ouderlijk bedrijf over te nemen of met een nieuw bedrijf te starten. Indien al deze studenten uiteindelijk ook bedrijfsleider zouden worden dan nog zou dit onvoldoende zijn om de natuurlijke afvloei van bedrijven in Vlaanderen op te vangen. Indien men er echter van uit gaat dat de nieuwe bedrijven beduidend groter zullen zijn dan de bestaande bedrijven dan zou dit aantal kunnen volstaan om het productiepotentieel van de Vlaamse land- en tuinbouw op peil te houden. Om zich van een leefbare toekomst te verzekeren zullen deze bedrijven trouwens een optimale schaalgrootte moeten hebben, die hen moet toelaten om concurrentieel te produceren. Het is echter lang niet zeker dat al de jongeren die er nu nog van overtuigd zijn dat zij later bedrijfsleider zullen worden dit later ook effectief zullen zijn. Zij zullen immers af te rekenen krijgen met heel wat hinderpalen op hun weg, zoals: het verkrijgen van het nodige kapitaal om een bedrijf op te starten, het verkrijgen van de nodige vergunningen, het vinden van een geschikte vestigingsplaats die ook op langere termijn mogelijkheden biedt tot verdere ontwikkeling, e.d. Indien men het productiepotentieel van de sector op peil wil houden, en er dus voldoende nieuwe vestigingen komen dan zal men er moeten voor zorgen dat er een bedrijfsvriendelijk klimaat komt dat voldoende doorzichtig is en voldoende zekerheden kan verstrekken.

Uit het onderzoek kwam ook tot uiting dat er duidelijk behoefte is aan een verdere dialoog tussen het land- en tuinbouwonderwijs en de andere actoren van de sector, in de eerste plaats om misverstanden en vastgeroeste ideeën over het onderwijs toe te lichten, in de tweede plaats om er voor te zorgen dat het land- en tuinbouwonderwijs nog beter kan inspelen op de behoeften van de sector.

Bedrijven met een optimale schaalgrootte zullen ook een grotere behoefte hebben aan geschoold personeel. Op dit vlak lijken de vooruitzichten niet erg rooskleurig, weinig studenten voelen zich geroepen om in loondienst te treden op een tuinbouwbedrijf, de voorkeur gaat trouwens uit naar het werk in de tuinaanleg. Uit het onderzoek blijkt dat de jongeren van hun beroep vooral een goed inkomen verwachten en dat zij er de voorkeur aan geven om gevarieerd werk te hebben. De sector zal het beroep aantrekkelijk moeten maken en er zal een goede voorlichting moeten gegeven worden over het werk op de tuinbouwbedrijven. Heel belangrijk is trouwens dat de sector grote inspanningen zal moeten doen om zijn imago te verbeteren. Een imago dat voor een deel te lijden heeft gehad onder het pessimisme van de sector zelf. Wil men meer mensen aantrekken voor het beroep van tuinder, landbouwer of werknemer in de sector dan zal het een prioriteit zijn om het imago van de sector te verbeteren, want nog weinig jongeren zullen voor zichzelf een toekomst zien in een sector die weinig rooskleurige vooruitzichten geeft op een goede toekomst.

WERKVERWACHTINGEN VAN SCHOOLVERLATERS IN HET LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS IN VLAANDEREN

SAMENVATTING

In het kader van een onderzoek naar de optimale schaalgrootte van de glastuinbouwbedrijven werd onderzocht welke werkverwachtingen schoolverlaters in het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen hebben. Op de bedrijven met een optimale schaalgrootte zal de bedrijfsleider een goede opleiding moeten genoten hebben en er zal een grotere behoefte zijn aan geschoold personeel. Om een beter inzicht te krijgen in het potentieel aan toekomstige bedrijfsleiders en geschoolde werknemers werd er in 2002 een enquête georganiseerd bij de laatstejaarsstudenten van de scholen met land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen waarin werd gevraagd naar de werkverwachtingen van de schoolverlaters. Ruim 80 pct. van de laatstejaars van het land- en tuinbouwonderwijs namen deel aan deze enquête, zij behoorden tot één van de vier volgende studieniveaus: beroepsonderwijs, technisch onderwijs, graduaatonderwijs en studies voor industrieel ingenieur. Slechts van één op drie laatstejaars hebben de ouders een land- of tuinbouwbedrijf, of een bedrijf voor tuinaanleg. In totaal zijn 26 pct. van de studenten afkomstig van een landbouwbedrijf, 6 pct. van een tuinbouwbedrijf en 2 pct. van een bedrijf voor tuinaanleg. Van de studenten die deelnamen aan de enquête bleek het aandeel van studenten afkomstig van een land- of tuinbouwbedrijf toe te nemen met toenemend niveau van de studies.

Opmerkelijk is dat vrij veel laatstejaars, namelijk 36 pct., nog verder wil studeren. In het beroepsonderwijs wil één op drie verder studeren, in het technisch onderwijs wil niet minder dan 60 pct. nog verder studeren. Van de graduaatstudenten wil 17 pct. verder studeren en van de industrieel ingenieurs wil nog 10 pct. verder studeren. Van al de studenten die willen verder studeren zijn er bijna 70 pct. die verder willen studeren in een studierichting die te maken heeft met land- of tuinbouw; 14 pct. van de laatstejaars heeft nog niet beslist welke studies zij zullen volgen. Van de studenten van wie de ouders een land- of tuinbouwbedrijf hebben zijn er 31 pct. die verder zullen studeren. Van de studenten die niet verder zullen studeren zullen er onmiddellijk na het beëindigen van de studies 17 pct. meewerken op het ouderlijk bedrijf; dit is 29 pct. van het aantal studenten van wie de ouders een land- of tuinbouwbedrijf hebben. Slechts 10 pct. van de studenten die op de arbeidsmarkt komen willen onmiddellijk na het afstuderen met een nieuw bedrijf van start gaan. Van alle laatstejaars die niet zullen verder studeren zijn er slechts 20 pct. die na het beëindigen van hun studies aan de slag willen in een sector die volledig buiten de land- en tuinbouwsector ligt. Bijna de helft van de laatstejaars die niet verder studeren verklaren dat zij na de vakantie reeds werk zullen hebben. Van de laatstejaars die niet verder zullen studeren zijn er meer dan de helft uit het beroepsonderwijs die reeds werk heeft, in het technisch onderwijs is dit zelfs acht op tien. Bij de graduaatstudenten heeft 29 pct. van diegenen die niet verder studeren reeds werk, en van de industrieel ingenieurs heeft nog niemand werk. Bij de jongens heeft meer dan de helft die niet meer verder studeren reeds werk na de vakantie, bij de meisjes is dit met 26 pct. beduidend minder.

Op langere termijn verwacht 21 pct. van de laatstejaars om het ouderlijk bedrijf over te nemen; dit komt er op neer dat 58 pct. van de laatstejaars waarvan de ouders een bedrijf hebben dit op termijn willen overnemen. Van de laatstejaars van het beroepsonderwijs denken twee op drie eraan het ouderlijk bedrijf over te nemen, in het technisch onderwijs is dit zelfs

72 pct. Van de graduaatstudenten wil 43 pct. het ouderlijk bedrijf overnemen, en van de industriële ingenieurs zal slechts één op tien, waarvan de ouders een bedrijf hebben, dit bedrijf overnemen. Van de laatstejaars wil 24 pct. later een eigen bedrijf opstarten. In totaal willen bijna de helft van de laatstejaars uit het land- of tuinbouwonderwijs later bedrijfsleider worden. Van deze toekomstige bedrijfsleiders wil 45 pct. een landbouwbedrijf leiden, 15 pct. wil een tuinbouwbedrijf leiden, 23 pct. wil een bedrijf voor tuinaanleg en 17 pct. wil een ander bedrijf leiden.

Uit de gegevens van de 15 mei landbouwtelling van het NIS blijkt dat de meeste jonge bedrijfsleiders een landbouwopleiding hebben gehad. Men mag dan ook aannemen dat de toekomstige bedrijfsleiders bijna allemaal een dergelijke opleiding zullen hebben genoten en dat de studenten van het land- en tuinbouwonderwijs het grootste potentieel zullen leveren voor de toekomstige bedrijfsleiders. Bij de afgestudeerden van 2002 zou hier tegenover een potentieel van toekomstige bedrijfsleiders staan van 207 voor een landbouwbedrijf en 69 bedrijfsleiders voor een tuinbouwbedrijf. Indien men aanneemt dat een gemiddelde beroepsloopbaan 40 jaar bedraagt zouden er voor Vlaanderen elk jaar 475 landbouwbedrijven en 138 tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter moeten bijkomen om de bedrijven die stoppen te vervangen. Het potentieel aan nieuwe bedrijfsleiders zou dan ongeveer de helft bedragen van de behoefte aan nieuwe bedrijfsleiders. De nieuwe bedrijven zullen om optimaal te kunnen werken groter moeten zijn dan het gemiddelde bedrijf zodat er minder nieuwe bedrijven zullen nodig zijn om het productiepotentieel op peil te houden. Anderzijds is het echter lang niet zeker dat alle jongeren die nu de ambitie hebben om later bedrijfsleider te worden dit ook werkelijk zullen doen. Veel zal afhangen van de hinderpalen die zij zullen aantreffen op de weg naar een eigen bedrijf.

Minder dan 5 pct. van de laatstejaars ziet zichzelf als loontrekkende op een tuinbouwbedrijf. Het werk op een bedrijf voor tuinaanleg heeft wat meer succes, 7,5 pct. van de laatstejaars zou later als loontrekkende willen werken op een dergelijk bedrijf. Uit het onderzoek blijkt dat jongeren in de eerste plaats belang hechten aan een goed inkomen. In de tweede plaats, en vrij dicht bij de wens van een goed inkomen, verwachten zij dat hun job gevarieerd werk zou moeten bieden. Op ruime afstand wordt belang gehecht aan persoonlijke onafhankelijkheid en zelfstandigheid en aan het werken met planten en dieren. Opmerkelijk is dat door de jongeren weinig belang wordt gehecht aan vaste uren; bijna de helft van de jongeren zet dit op de laatste plaats. Opmerkelijk is dat naarmate het studieniveau toeneemt het belang van een goed inkomen vermindert en dat gevarieerd werk aan belang wint. Dit kan worden verklaard doordat de studenten van de hogere studieniveaus weten dat zij omwille van hun diploma reeds verzekerd zijn van een vrij goed loon.

Uit diepte-interviews met verschillende actoren uit de sector (technische adviseurs van banken, voorlichters, vertegenwoordigers van veilingen en proeftuinen, telers) blijkt ook dat het minder goede imago van de land- en tuinbouwsector veel ouders (voornamelijk ouders met een land- of tuinbouwbedrijf) er toe aanzet om hun kinderen niet te laten studeren in het land- en tuinbouwonderwijs. De sector zal zelf inspanningen moeten doen om zijn imago te verbeteren, een imago dat voor een deel te lijden heeft gehad onder het pessimisme van de sector zelf. Weinig jongeren zullen voor zichzelf een toekomst zien in een sector die weinig rooskleurige vooruitzichten geeft op een goede toekomst. Toch blijkt uit de diepte-interviews dat, hoewel er uiteraard problemen zijn, de actoren uit de sector toch een positief beeld hebben van de toekomstmogelijkheden in de land- en tuinbouw.

BIJLAGE 1**Land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter**

Volgens de bepalingen van het Centrum voor Landbouweconomie moet de bedrijfs-economische dimensie van een land- of tuinbouwbedrijf ten minste 4 standaardgrootte-eenheden (SGE) bedragen om gemiddeld één arbeidskracht voltijds tewerk te stellen. Dergelijke bedrijven kunnen dan ook worden beschouwd als bedrijven met een beroepsmatig karakter. Een standaardgrootte-eenheid komt overeen met een bepaald bedrag van het bruto standaardsaldo van de land- of tuinbouwbedrijvigheid, voor 2000 komt een standaardgrootte-eenheid (SGE) overeen met een bedrag van 5.180 euro.

BIJLAGE 2**Lijst van de land- en tuinbouwscholen die hebben deelgenomen aan de enquête**

De Wijnpers	LEUVEN
Gemeentelijke Technische Tuinbouwschool	MERCHTEM
Hogeschool Gent	MELLE
K.T.A. "HORTECO"	VILVOORDE
K.T.A. "Tuinbouwschool Melle"	MELLE
KaHo Sint-Lieven	SINT-NIKLAAS
Katho HIVB	ROESELARE
Katholieke Hogeschool Kempen	GEEL
Land- en Tuinbouwinstituut	OEDELEM
M.S.G.O.	MOORSLEDE
Provinciaal Instituut voor Technisch Onderwijs	STABROEK
Provinciale Hogeschool Limburg	TONGEREN
Provinciaal Instituut voor Tuinbouwonderwijs	MECHELEN
Sint-Aloysiusinstituut	GEEL
Sint-Leo Instituut	EKLO
Stedelijk Technische Tuinbouwschool	KORTRIJK
Technisch Instituut Scheppers	HERENTALS
Technisch Instituut Scheppers	WETTEREN
Technisch Instituut Sint-Isidorius	SINT-NIKLAAS
Vrij Instituut Technisch Onderwijs	HOOGSTRATEN
Vrij Land- en Tuinbouwinstituut	TORHOUT
Vrij Landelijk Instituut	OUDENAARDE
Vrij Technisch Instituut	POPERINGE

LITERATUURLIJST

Alleblas J.T.W. (1988). Management in de glastuinbouw: een zaak van passen en meten. Onderzoekverslag nr. 34. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag

De Pelsmaecker P. & Van Kenhove P. (1999). Marktonderzoek: methoden en toepassingen. Garant, Leuven, 237 p.

Everaet H. & Lenders S. (1996). En wat denkt de boer erover ? Een sociologisch onderzoek naar de houding van de Belgische bedrijfsleiders tegenover hun beroepssituatie. L.E.I. – Publicaties nr. 586, Studies nr. 76

Lapage E. (2002). Onderwijs speelt in op evoluties sector. Boer & Tuinder, nr. 22, 14 juni, p. 22-23

Landbouwleven (2002a). Jongeren zijn positief over de toekomst van de landbouw: de volgende generatie staat klaar. Landbouwleven deel 1, 31 mei, p. 14-15

Landbouwleven (2002b). Jongeren zijn positief over de toekomst van de landbouw: de volgende generatie staat klaar. Landbouwleven deel 2, 14 juni, p. 32

Landbouwleven (2002c). Jongeren zijn positief over de toekomst van de landbouw: de volgende generatie staat klaar. Landbouwleven deel 1, 28 juni, p. 21

Maslow A.H. (1954). Motivation and personality. New York, Harper and Row

MOW International Research Team (1987). The meaning of working. Academic Press, Harcourt Brace Jovanovich Publishers

Rikken J. (2002). Volop initiatief na diploma: jongeren zien hun toekomst zitten in de landbouw. Boerderij 87, nr. 41, p. 87-88

Taragola N. (2002). Literatuurstudie: Management en ondernemerschap op glastuinbouwbedrijven: wat is het en hoe kan het gemeten worden ? (intern C.L.E.-document)

Van Bossuyt P. (2002). Land- en tuinbouwonderwijs in moeilijke tijden. Boer & Tuinder, nr. 22, 14 juni, p. 24-25

Van Lierde D. & Taragola N. (2000). Structuur van de Belgische tuinbouwbedrijven in 1999. CLE studie A90, Centrum voor Landbouweconomie, Brussel, 205 p.

LIJST DER TABELLEN

1.	Studenten laatstejaars die deelnamen aan de enquête volgens het niveau van de studierichting en per provincie	2
2.	Aantal jongens en meisjes per niveau van de studierichting	3
3.	Aantal studenten volgens het niveau van de studierichting en het beroep van één van de ouders	4
4.	Beroepsbezigheid die de studenten zouden willen uitoefenen onmiddellijk na het beëindigen van hun studies	6
5.	Aantal studenten per niveau van studierichting dat verklaart na de vakantie reeds werk te zullen hebben	7
6.	Uiteindelijke tewerkstelling die door de laatstejaarsstudenten wordt betracht in functie van het niveau van de studierichting	9
7.	Aantal studenten die een bedrijf zullen overnemen of een nieuw bedrijf zullen opstarten in functie van het niveau van de studierichting	10
8.	Aantal laatstejaars, geëxtrapoleerd naar de populatie, die op termijn een bedrijf willen overnemen of met een nieuw bedrijf willen starten	11
9.	Opleidingsniveau van de bedrijfsleiders op tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter (groter dan 4 SGE), in functie van de leeftijd van de bedrijfsleider (15 mei telling 1999)	12
10.	Opleidingsniveau van de bedrijfsleiders op landbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter (groter dan 4 SGE), in functie van de leeftijd van de bedrijfsleider (15 mei telling 2000)	13
11.	Aantal bedrijfsleiders op land- en tuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter volgens het jaar waarin zij bedrijfsleider zijn geworden (15 mei telling 2000)	14
12.	Aantal bedrijfsleiders op de belangrijkste types van glastuinbouwbedrijven met een beroepsmatig karakter volgens het jaar waarin zij bedrijfsleider zijn geworden (15 mei telling 2000)	15
13.	Verdeling van het totale productiepotentieel van de tuinbouwbedrijven, uitgedrukt in totaal bruto standaardsaldo, over de tuinbouwbedrijven waarbij deze gerangschikt zijn van klein naar groot	16
14.	Verdeling van het totale productiepotentieel van de landbouwbedrijven, uitgedrukt in totaal bruto standaardsaldo, over de landbouwbedrijven waarbij deze gerangschikt zijn van klein naar groot	17
15.	Elementen die primeren voor de studenten bij de keuze van een job	18

Lijst van de meest recente C.L.E.- publicaties

Reeks 1: Studies en analyses

1.01	Annemie MAERTENS & Dirk VAN LIERDE	Het energieverbruik in Vlaamse land- en tuinbouw	Januari 2003	68 p.
1.02	Ann VERSPECHT, Dirk VAN LIERDE & Nicole TARAGOLA	Werkverwachtingen van schoolverlaters in het land- en tuinbouwonderwijs in Vlaanderen	Maart 2003	34 p.
1.03	Ludwig LAUWERS, Veerle CAMPENS & Sonia LENDERS	Mestverwerking (splicht): garantie voor het voortbestaan van de intensieve veehouderij of loden reddingsboei?	Maart 2003	36 p.
1.04	Nicole TARAGOLA	Personeelsmanagement op de Vlaamse glastuinbouwbedrijven	Mei 2003	70 p.
1.05	Nicole TARAGOLA	Knelpunten en toekomstperspectieven van de Vlaamse snijbloemensector	Juni 2003	70 p.
1.06	Peter MORTIER Werner BOSMANS	Analyse van de economische aspecten van de dioxinecrisis	Juli 2003	68 p.
1.07	Ann VERSPECHT Dirk VAN LIERDE An VAN DEN BOSSCHE	Optimale schaalgrootte van de Vlaamse glastuinbouwbedrijven	Augustus 2003	67 p.
1.08	Ann VERSPECHT Dirk VAN LIERDE An VAN DEN BOSSCHE	Arbeidsproblematiek in de Vlaamse glastuinbouw	Oktober 2003	52 p.

Reeks 2: Verslagen

2.01		De rendabiliteit van het landbouwbedrijf in 2001	April 2003	69 p.
2.02		De rendabiliteit van het tuinbouwbedrijf in 2001	April 2003	62 p.

Reeks 3: Informatieve documenten

3.01	Lieve DE COCK	OECD Workshop on Organic Agriculture	Februari 2003	32 p.

Colofon

Als schakel tussen observatie en dienstverlening voert het Centrum voor Landbouweconomie onderzoek uit rond een breed spectrum van onderwerpen. De resultaten worden in verschillende reeksen gepubliceerd.

Dit is een publicatie in de reeks: 1. Studies en analyses

Publicatienummer: 1.02

Uitgave: maart 2003

Verantwoordelijke uitgever:

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Centrum voor Landbouweconomie

 Treurenberg 16
4^e verdieping
1000 Brussel
fax: 02/553.15.15

Auteurs:

Ann VERSPECHT, Dirk VAN LIERDE, Nicole TARAGOLA

Meer informatie over deze publicatie:

Ann VERSPECHT

 02/553.15.08

e-mail: ann.verspecht@ewbl.vlaanderen.be

Deze publicatie is te verkrijgen bij:

Martine MULDER

 02/553.15.34

e-mail: martine.mulder@ewbl.vlaanderen.be

Foto's voorpagina:

Kleine foto's:

1 tot 3, 6 en 8: Vlaams Informatiecentrum voor Land- en Tuinbouw (Vilt)

4: Documentatiedienst Administratie Land- en Tuinbouw (ALT)

5 en 7: Centrum voor Landbouweconomie (CLE)

9: Verbondsnieuws voor de Belgische Sierteelt en Groenvoorziening

Grote foto:

VITO, Hoogstraten

Druk:

Reprografie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel

Wettelijk depot: D/2003/9760/3